

14/18 (063)
M49

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Сумський державний університет
Кафедра філософії

Фонд «Григорій Сковорода-300»

Національний аерокосмічний університет «ХАІ»
Кафедра культурології

Музей Г.С. Сковороди
с. Сковородинівка, Харківська область

МАТЕРІАЛИ ТЕЗ І ВИСТУПІВ

Всеукраїнського симпозиуму

*«МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНІ ІДЕЇ
Г.С. СКОВОРОДИ І СУЧАСНИЙ СВІТЛ»*

19-20 травня 2006 року

14/18

Суми, СумДУ
- 2006 -

Україна
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БІБЛІОТЕКА
Читальний зал № 4

Сумський державний
університет
БІБЛІОТЕКА

ПОРЯДОК РОБОТИ

Всеукраїнського симпозиуму «МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНІ ІДЕЇ Г.С. СКОВОРОДИ І СУЧАСНИЙ СВІТЛ»

19 травня 2006 року

10:00 – 14:00 – Заїзд та реєстрація учасників симпозиуму на кафедрі філософії СумДУ (головний корпус, 7-й поверх, ауд. 706).

Знайомство з кафедрою філософії, гуманітарним факультетом та університетом, поселення.

14:00 – 18:00 – Круглий стіл на тему:

«Сковородинознавство вчора і сьогодні: актуальні проблеми дослідження творчого доробку Г.С. Сковороди».

Виступи учасників по тематиці симпозиуму, загальна дискусія.

16:00 – 16:20 – Кава-брейк (ауд. 706).

18:00 – 19:00 – Підведення підсумків роботи Круглого столу. Уточнення програми роботи на наступний день. Визначення тем виступів для пленарного засідання в Музеї Г.С. Сковороди.

20 травня 2006 року

07:30 – Виїзд в с. Сковородинівку від головного корпусу СумДУ.

10:30 – 13:30 – Пленарне засідання в Музеї Г.С. Сковороди. Виступи учасників симпозиуму.

13:30 – 14:00 – Перерва на обід.

14:00 – 15:30 – Знайомство з оновленою експозицією Музею Г.С. Сковороди та садибою музею.

15:30 – 16:45 – Концерт учасників художньої самодіяльності.

17:00 – 18:00 – Вечеря.

18:00 – Від'їзд з с. Сковородинівки.

В.Н.Вандышев

*доктор философских наук, профессор
Сумский государственный университет*

ФИЛОСОФИЯ ГУМАНИЗМА Г.С. СКОВОРОДЫ В КОНТЕКСТЕ ЕВРОПЕЙСКОЙ ТРАДИЦИИ

Знакомство с творчеством Г.С. Сковороды, если исходить из имеющейся о нём литературы, требует непременно учитывать философско-филологические предпочтения многочисленных комментаторов, как его произведений, так и его неповторимого образа. Это вполне объяснимо, учитывая непреходящий интерес к жизни и философии мыслителя, а также неугасающее желание понять его с позиции современных ценностей.

Вопросы возникают и там, где, казалось бы, их и не должно было возникать. Взять, к примеру, эпитафию на могиле философа, которую он сам завещал написать: «Мір ловил меня, но не поймал». Что имел в виду Григорий Саввич, в общем понятно для И.В. Иваньо, который писал: «Протягом усього життя Сковорода послідовно уникав всього того, що могло уярмити його дух і волю до свободи, і з повним правом заповів написати на могилі слова: «Світ ловив мене, та не спіймав»» [2, с. 5]. Впрочем, в означенном тексте непонятно, почему слово «мір» оказалось без комментариев заменено словом «світ».

В связи с отмеченным обстоятельством, хочу отметить один из важных аспектов подхода к исследованию творческого метода Сковороды. Он касается строгости в употреблении понятий. Вне всякого сомнения, размышляя о фундаментальных философско-мировоззренческих проблемах, Г.С. Сковорода очень чётко различал три значения понятия «мир»:

1. «Мыр» – как определение мира материального, телесного, преходящего. Посмотрим на Песнь 28-ю из «Сада божественных песен». Здесь одно из зерен – стих из Евангелия: «Что пользы человеку, аще приобрящет мыр весь, отщетится же души своей?». Или, например, в «Благородном Еродии» он пишет: «... возлюбив суету мыра сего паче бысерей...» [1, с. 111].

2. «Мир» – как определение нравственного состояния умиротворенности, мира и покоя в душе человека. Вот пишет Сковорода: «...душевной мир приуготовляется издали, тихо втайне сердца растёт и усиливается...» [1, с. 470].

3. «Мір» – как определение сообщества людей, общины, окружающих нас людей. Отсюда высказывание: «На миру и смерть красна». Именно в таком контексте и упомянутые слова эпитафии на могиле Г.С. Сковороды. А поскольку он в своих работах многократно ссылался на библейские тексты, требуя понимания их, то можно обратиться и к некоторым стихам Священного Писания. Так, Иисус Христос, отвечая Понтию Пилату, сказал: «Я на то родился и на то пришел в мир, чтобы свидетельствовать об истине: всякий, кто от истины, слушает гласа Моего» [Иоанн: 18, 37]. Или ещё один стих, заключительный в Евангелии от Иоанна: «Многое и другое сотворил Иисус; но если бы писать о том подробно, то, думаю, и самому миру не вместить бы написанных книг. Аминь».

Из приведенных выше цитат видно, что понятие «мир», конечно же употребляется в смысле сообщества людей. Именно к ним и ради спасения их душ и явился в этот материальный «мир» Иисус Христос, и понятно, что слабые человеческие умы не в состоянии вместить то, чему хотел научить их Равви.

Время, в которое жил Г.С. Сковорода, поистине было эпохальным. Век XVIII – век переломный и переходной в истории европейской культуры в целом, и в философии, в частности. Именно это столетие ознаменовалось принципиальным отказом от прежнего мировоззрения, активно пропагандируемым французскими материалистами-просветителями. Они объявили заблуждениями ряд наук прошлого, утверждая идеологию атеизма, антиклерикализма и необходимость социальных преобразований на основе всеобщей свободы, равенства и братства. И. Кант в свою очередь утверждал идеологию рационализма опирающегося на идею трансцендентального начала. Сковорода – современник этих мыслителей, современник открытия Урана (1781), современник французской революции 1789-1793 гг., материализовавшей идеи просветителей. Но мы крайне мало знаем о его оценках указанных событий.

Как аристократ духа, Григорий Саввич не мог согласиться с теми, кто низвёл знание с Неба на грешную землю, кто абсолютизировав чувственное, предпочёл телесное духовному. В письме М. Ковалинскому в октябре 1763 года Сковорода писал: «Що смерть духовна – нещастя, про це можна дізнатися більш ніж достатньо з святого письма, але, що тілесну смерть слід оплакувати, я не пам'ятаю, щоб коли-небудь про це читав у святому письмі, а також і в книгах філософів» [1, с. 325]. Поэтому Григорий Саввич и призывал Михаила

«віддалятися від страшенно розбещеної черні» [там же], ибо как раз черни (*vulgo, plebs*) присуща человеческая глупость. И в плане духовного аристократизма Сковороды показательное его отношение к последователям Иисуса Христа. Годом раньше тому же Михаилу он писал: «Істинно добра людина, тобто християнин, трапляється рідше від білої ворони... Слід підтримувати зв'язок з тими, які кращі, ніж інші... Тому найправильнішим я вважаю здобувати друзів мертвих, тобто священні книги» [1, с. 252].

И здесь уместно понять, что имеет в виду Г.С. Сковорода, когда он говорит о «священных книгах»? Едва ли здесь речь идёт только о Священном Писании. Показательным можно считать письмо М. Ковалинскому от 20-23 декабря 1762 года, в котором Сковорода пишет: «Воістину моя самотність відкрила мені небо» [1, с. 261]. В этом письме упоминается «звезда Фараона», в кругах астрологов имеющая зловещую репутацию. И под этой звездой рождаются несчастные люди. Но прекрасно небо, на котором блистает слава Христа и звезда, которая указывала путь святым волхвам! Потому что тогда рождается дети – священное племя [1, с. 262]. Понять эти слова Г.С. Сковороды может только тот, кто достаточно хорошо знает астрологию, которая тоже относится к числу священных книг.

Сковорода был странствующим философом, ратовал за умеренность во всём, хотя вовсе не был противником вещей. Для него главное в отношении к вещам, принадлежащим самому человеку. Привязан человек к вещам или нет, способен ли человек спокойно отнестись к самым серьёзным материальным потерям, или же ради сохранения вещей готов идти на унижения и уступки. И в этом вопросе он разделял принцип буддистов: непривязанность к вещам, который в христианстве известен как блаженство первое: «Блаженны нищие духом, ибо их есть Царство Небесное» [Матф.: 5, 3].

В определённых кругах Григория Сковороду чтут как авторитет, как мыслителя, который вполне обстоятельно изложил теорию «космического фиксатора» - соли, употреблением которой можно на время остановить текучее состояние вещества. У алхимиков золото часто появлялось в опытах, но дело в том, чтобы сохранить наработанное. А природа умеет фиксировать.

Григорий Саввич любил слово, знал изрядно древние и современные языки. Даже своё отчество «Саввич» он подверг анализу: «Что значит Варсава? *Var* еврейски сын; *Sava* сирски мир. Итак, ... *Var-Sava* – сын мира, т.е. сын Савы» [1, с. 414]. Памятуя сказанное мною

выше, легко теперь понять, почему «Мір ловил мене, но не поймал». Потому что разные миры: один, – мир душевный, а другой, – мир переходящего, случайного, толпы.

Из сказанного следует, что сегодня очевидны известные сложности, которые препятствуют аутентичному прочтению творческого наследия Г.С. Сковороды. Вызваны эти трудности, во-первых, существенными искажениями, допущенными отечественными исследователями в 1970-1980-е годы из идеологических соображений; во-вторых, поверхностным пониманием смысла ряда понятий, принадлежавших другой эпохе; а в-третьих, неуёмной жаждой нынешних исследователей украинизировать мыслителя, никак не демонстрировавшего своих национально ориентированных предпочтений. Ведь, согласитесь, семидесятилетний мыслитель не лукавил, найдя суть своего предназначения и называя себя «Варсавой».

Литература:

1. Сковорода Г.С. Полное собрание сочинений: В 2-х т. Т.2. – К.: Наукова думка, 1973. – 575 с.
2. Сковорода Григорій. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи. – К.: Наукова думка, 1983. – 543 с.
3. БИБЛІЯ или Книги Священнаго Писанія Ветхаго и Новаго Завета. – С.-Пб.: Синодальная типография, 1892. – 1548 с.

І.Я.Гришин

*кандидат технічних наук, професор
Харків, ХНТУСГ ім. Петра Василенка*

ДЕЯКІ СТРАТЕГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬСТВА ЗНАНЬ НОВАТОРСЬКОГО ТИПУ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ВЕЛИКОГО ПРОЕКТУ «ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА – 300»

Тенденція руху технологічно розвинутого людського суспільства планети до *суспільства знань* є загальноновизнаним фактом [1]. Але наукова спільнота, яка пропонує світові стати на цей шлях розвитку, не відповіла на одне принципове питання: через які знання практично іде шлях розвитку? Через знання руйнування, тобто через воєнні технології чи через технології коеволюції Соціуму і Природи, технології спасіння, захисту, збереження та підтримки життя зі щасливою людиною в ньому? Не відповіла тому, що традиційна методологія форму-

вання критичних технологій принципово не здатна дати відповіді на поставлене питання.

Нетрадиційний підхід щодо даної проблеми продемонстровано фахівцями Харківського національного технічного університету сільського господарства імені

Петра Василенка (ХНТУСГ) та низкою інших ВНЗ, НДІ і практиками. Він (новий підхід) полягає в органічному поєднанні технологічної діяльності сталого (стійкого) розвитку і ціннісної орієнтації на основі української філософської думки Григорія Сковороди, - на підґрунті так званої *новаторської діяльності (НД)*. Саме поєднання ціннісного і технологічного підходу, - як доведено історією розвитку людства, - має великий динамічний потенціал розвитку. Теоретичні засади НД відображені в багатьох працях ХНТУСГ, наприклад [2], а практична реалізація закладена у концепції Великого Проекту „Григорій Сковорода - 300” [3] (2002-2022 рр.) та „Зверненні...” філософської спільноти [4], де мова йде не просто про суспільство знань, в про спробу формування суспільства нової формації, а саме: *суспільства знань новаторського типу*.

При наявності вищезазначеної концепції вирішення проблеми орієнтації знань на *суспільство знань новаторського типу*, яка полягає в чіткій меті такого суспільства, а саме: спасіння, підтримка, збереження та захист на планеті Земля життя із щасливою людиною в ньому. Необхідною умовою для цього є забезпечення технологічної діяльності сталого (стійкого) розвитку і продуманої системи загальної освіти (навчання і виховання) та професійної підготовки фахівців з НД для реалізації, частково, Великого Проекту „Григорій Сковорода - 300”.

У цьому питанні Україна може відіграти лідерську роль. Але для цього повинна бути поставлена на відповідне підґрунтя система освіти, причому на першому етапі вища освіта у сферах підготовки, наприклад, *бакалаврів за програмою інноваційного менеджменту сталого розвитку, магістрів і аспірантів за програмою управління новаторською діяльністю*. Такий технологічно духовний підхід дасть позитивний результат за відносно короткий термін.

У „Переліку галузей знань, бакалаврських програм (fields of study) та програм професійного спрямування підготовки фахівців у вищих навчальних закладах України”, який схвалений Колегією МОН України та Громадською Колегією при Міністерстві освіти і науки України 1 грудня 2005 року (далі „Перелік...”) [5], провідної галузі знань, - що

спроможна взяти на себе ключову роль в реалізації Концепції Великого Проекту „Григорій Сковорода - 300”, як Проекту, що зорієнтований на щастя спорідненості, - немає. Такою галуззю могла б стати галузь нового вчення - *новістики і нової науки – новатології*, об'єктом яких є триєдність світів у сучасному розумінні: 1 Макрокосмохаосмос (Природа), 2 Мікрокосмохаосмос (Людина) і 3 Ноосенсоросфера (Проміжний світ), а предметом – Людина (Мікрокосмохаосмос) в контексті ієрархії цінностей: щастя, здоров'я, сталий розвиток, багатство тощо...

Для прискорення вирішення питань зазначеного Проекту, якості окремих проектів, їх першочерговості тощо необхідно організувати конкретні короткострокові дії у слідуючих напрямках: реалізувати стратегічні проекти „Левіафан”, потім – „Голем” і далі - „Егрегор”.

ЛЕВІАФАН: (по С. Переслегіну [6]) філософське, теїстичне, науково-практичне технологічне співтовариство, об'єднане єдиною філософською, теїстичною, науковою і практичною технологічною ідеєю, гіпотезою, концепцією, теорією або практикою їхньої реалізації.

Левіафани виступають як інформаційні об'єкти структурно подібні *големам* (див. далі), але відрізняються від них областю елементної бази та її інформаційної організації, а також типом діяльності. З технологічної точки зору вони цікаві, насамперед, можливістю ініціювати штучну еволюцію науки або практики, тобто можуть бути застосовані (використовуючи термінологію С. Лема і С. Переслегіна) для вирощування наукової *інформації* і її дифузії.

У новістиці *левіафан* формується навколо ідеї НД, метою якої є спасіння, збереження, захист та підтримка життя із щасливою людиною в ньому.

Наукова теорія, навіть сама примітивна, має власну поведінку. Вона впливає на ту інформаційну сферу, у якій визначена модифікуюча ймовірність: частково, у вигляді фактів, що відповідають теорії, знаходячи більшу істинність. Якщо мова йде про класичні філософські і наукові доктрини, здатні створювати власні Подання ідей *Універсаму*. При цьому вплив може бути настільки інтенсивний, що повинен бути інтерпретований як "народження" і "знищення" фактів.

ГОЛЕМ: замкнута організаційна структура, логічними елементами якої служать люди, і яка фактично є штучним інтелектом. *Голем* відрізняється простим поводженням, яке зводиться до живлення (питання). Всі ієрархічно організовані структури є суть *големи*.

До *големів* відноситься, наприклад, державна служба управління. Треба враховувати той факт, що пасіонарна частина адміністративної

системи виграє від будь-яких реформ. У *новістиці* цей фактор використовується при побудові системи поширення ідеї сталого розвитку на основі інноваційної моделі регіону сталого розвитку.

У Концепції ідея *голему*, як і *левіафану* і *егрегору* (див. далі), є одним із наріжних каменів Проекту, бо тісна співпраця з державними установами і установами самоврядування пов'язана як з адміністративною, моральною, так і фінансовою підтримкою.

ЕГРЕГОР: **групове біополе.** Воно утворюється в результаті глибокого, хоча і неочевидного зв'язку між соціальною і індивідуальною психікою, наприклад, під час мітингів, торжеств, спектаклів, концертів... Біополе талановитого актора поширюється на весь зал, зливаючись із біополями глядачів і утворює *егрегор*. Подібно діють на людей і церковні служби, особливо в храмі, де ефект підсилюється позитивною біоенергетикою самого храму. Хоровий спів і колективні танці позитивно впливають на біополя учасників. Добрі думки і справи поліпшують і форму, і структуру біополя, а, виходить, і самопочуття.

На Сході широко використовуються мантри - вимовлені у певній послідовності слова або звуки, які поліпшують фізичне і психічне здоров'я. Однак є такі звуки і музика, які впливають на людей негативно, порушуючи або руйнуючи їх біополя. Задача сучасного стану сталого розвитку і пошуку щастя в межах методології НД полягає в пошуку "своїх" методів - методів НД формування *егрегора*.

Ми вважаємо, що уже під час наступних (2009-2010 рр.) президентських і парламентських виборів в Україні ідеї НД знайдуть в програмах і виступах кандидатів своє місце. При цьому слід відмітити, що в політичних колах України уже розглядається питання щодо створення в Україні нової політичної партії – *Партії українського щастя (ПУЩа)*. А це підтверджує розвиток самоорганізуючої інституційної складової *егрегора* НД.

Що ж до введення в „Перелік...”, як результати роботи з філософською і науковою спільнотою і державного службового управління України, нового уточненого поняття *знань*, а саме „знань новаторського типу”, то це, найбільш вірогідно, знайде відображення в подальшому розвитку подій щодо розповсюдження ідей НД, перш за все, в межах реалізації Великого Проекту „Григорій Сковорода-300”.

Вирішальну роль в логістиці формування *левіафану*, *голему* та *егрегору* НД відіграє просвітництво, його зміст, місце і своєчасність. Воно (просвітництво НД) змістовно відображається у відносно само-

стійних, але органічно пов'язаних один з одним в дисциплінах: „Інноваційний менеджмент”, „Інноваційний менеджмент сталого розвитку” та „Управління новаторською діяльністю”.

Враховуючи вищезазначене, відзначимо ще раз те, що для того, щоб не просто вижити, а жити щасливим життям, людство повинне організовувати не суспільство якихось чітко не визначених в меті знань, а знань, зорієнтованих на кінцеву мету-щастя органічно пов'язаною з нею і проміжну мету - *сталий розвиток всієї планети*. Тому в майбутньому в „Переліку...” в графі „Галузі знань” повинні з'явитись додатки. Тобто, графа повинна мати орієнтовно слідує назву: „Перелік знань, які забезпечують спасіння, захист, збереження, підтримку природи і життя в ній з щасливою людиною в ньому. Коротше кажучи, виходячи із зазначеного, в графі повинна бути назва „Галузь знань новаторського типу”.

Але необхідність терміново вирішувати питання сьогодення щодо розвитку Проекту вимушують ініціаторів Проекту шукати в „Переліку...” близьку за змістом спорідненість, яка була б здатна вести підготовку фахівців для реалізації Проекту такої якості, яка якщо і не повністю відповідає телеологічним вимогам і принципам НД, то все ж суттєво наближає до них. Такою галуззю знань у нинішньому „Переліку...” є „Менеджмент і адміністрація”, з базовою бакалаврською програмою: „Інноваційний менеджмент сталого розвитку” і програмою професійного спрямування: „Практична філософія управління новаторською діяльністю”. Причому „Програму філософського спрямування новаторської діяльності” доцільно також включити в галузь знань „Державне управління”,

Вважаємо, що саме практика дасть відповіді, які ноуменологічні і феноменологічні розробки здатні забезпечити прискорення досягнення поставленої мети: *максимум населення на планеті повинно бути щасливими людьми, забезпечивши при цьому стійку тенденцію збільшення щастя його кількості*.

Практична філософія інноваційного менеджменту. Викладання цього курсу як самостійної дисципліни (предмету) полягає у підготовці фахівців-бакалаврів, які здатні організувати проведення змін у заданому об'єкті.

Оскільки в ноосенсоросфері (НСС) в суспільствах технологічно розвинутих країн поки що домінує сенсорний (чуттєвий) фактор, а духовно-інтелектуальна складова НСС приглушена чуттєвою складовою, то цілі суспільства, як інтегрального проміжного світу в скво-

родинській моделі єдності трьох світів, як правило, реалізуються через технологічні нововведення руйнівного напрямку - напрямку насильницької смерті всього живого і, перш за все, людини і руйнування нею (людиною) того, що створено і нею, і Природою. Критичні технології, тобто технології пріоритетного державного фінансування, домінують на сьогодні саме у сфері озброєння, тобто технологій руйнування і насильницької смерті. Сюди можна віднести і технології підвищення урожайності за рахунок гербіцидів, ядохімікатів тощо.

Винесення на порядок денний формування так званого „суспільства знань” („общества знаний”) ставить за мету домінування в ноо-сенсоросфері саме *ноо* – тобто певного гатунку *знань* і відповідаючої їм *духовності*. Очевидно, що повтору долі ХХ століття - століття воєн і революцій, в результаті яких загинули сотні мільйонів людей, а сотні мільйонів стали скаліченими і обездоленими та мільярди існують напівголодними, мало хто бажав би. Такий світ не відповідає ні ближнім, ні стратегічним (віддаленим) інтересам як окремої людини, так і людства в цілому. Тобто, виникла *глобальна проблема*, яка формується, що зазначено вище, як необхідність зміни курсу розвитку соціуму, щоб запобігти не тільки зменшенню нещастя, а і ліквідування фактору *самознищення людини як розумної істоти*.

Але вектор розвитку можливо змінити лише за умов реформ в науково-освітній сфері через зміну системи підготовки кадрів на основі зміни технологічної діяльності, бо технології – це єдине, що змінює світ [6].

Необхідність заміни даного (просвітницького) курсу у ВНЗ „Інноваційний менеджмент”, наприклад [7], більш прогресивними предметами очевидна. Істотно, що заміну необхідно робити лише у випадку, коли нові, більш прогресивні предмети, які дають нову якість у житті суспільства, теоретично обґрунтовані, а результати цього підтверджені практикою. Такі предмети повинні дати змогу готувати фахівців як бакалаврів, так магістрів, які зорієнтовані на впровадження прогресивних технологій, що спроможні забезпечити і щастя людини, і сталий розвиток, і здоров'я... , як необхідної умови для нього.

Практична філософія інноваційного менеджменту сталого розвитку та управління новаторською діяльністю. Просвітництво з застосування цих предметів полягає у підготовці фахівців (бакалаврів), які здатні провести зміни у заданому об'єкті, досягаючи при цьому найвищої цінності для людини – „щастя” на основі „спорідненої” праці („щастя сродності” або „*щастя спорідненості*”).

Актуальність предметів визначається фундаментальною проблемою і метою.

Фундаментальна проблема, яка розкривається в предметах, зумовлена викликами людству з боку Макросвіту, НСС і самої Людини (Мікросвіту) кожній людині і суспільству. Вона (фундаментальна проблема) породжена особливостями світового інноваційного технологічного розвитку, пов'язаного з наступами людини на Природу, необхідністю подолання проблем виживання, подолання бідності тощо.

Мета предмету – це створення в Україні системи руху до технологічної діяльності сталої орієнтації [7] та суспільства, де більшості гарантується щастя на „сродній” праці.

Ідея вирішення зазначеної фундаментальної проблеми і досягнення мети полягає в поєднанні управління процесом сталого розвитку з управлінням процесом розвитку високих технологій (хай-тек, хай-хьюм і хай-сенсоро).

Гіпотеза вирішення даної проблеми і реалізація ідеї полягає у тому, що при розгортанні НД в технологічній сфері *необхідні чіткі орієнтири на сталий розвиток*, а в ціннісній – *на підготовку сильної в НД особистості* впродовж всього життя людини, зробивши вищий навчальний заклад точкою фіксації появи такої особистості.

Великий Проект „Григорій Сковорода - 300” – це Проект молоді, Проект вищим навчальним закладам.

Література:

1. Згуровский М. Общество знаний и информации – тенденции, вызовы, перспективы. /Газ. «Зеркало недели», № 19, 24 мая 2003, с.17.
2. Інноваційний менеджмент сталого розвитку на прикладі агропромислового комплексу. (Управління новаторською діяльністю за сковородинівським підходом). Навчальний посібник. Автори: Гришин І.Я., Мазоренко Д.І., Бутова О.К., Тищенко Л.М., Тристапшон В.В та інші. За редакцією академіка Д.І. Мазоренка і проф. О.К. Бутової – Харків, - 2005. – 546 с.
3. Гришин І.Я., Мазоренко Д.І., Тищенко Л.М., Шрамко М.Г., Тристапшон В.В., Стадниченко В.Я. Концепція Великого Проекту „Григорій Сковорода - 300” (2002-2022 рр) Формування духовних і технологічних регіонів-символів в Україні („Сузір'я символів України”). Харків-Суми-Полтава-Київ. – Х.: КП „Друкарня №13”, 2006. – 25 с.
4. Звернення (під редакцією Гришина І.Я., Мазоренко Д.І.) учасників Міжнародної науково-теоретичної конференції „Україна в контексті євроінтеграції” в Сумському державному університеті, організованої

філософською спільнотою декількох вищих навчальних закладів та Інститутом філософії імені Г.С. Сковороди НАН України. – Х.: КП „Друкарня №13”, 2005. – 11 с.

5. „Перелік галузей знань, бакалаврських програм (fields of study) та програм професійного спрямування підготовки фахівців у вищих навчальних закладах України”. Схвалено Колегією МОН України та Громадською Колегією при Міністерстві освіти і науки України 1 грудня 2005 року. Міністр С.Н. Ніколаєнко, Голова Громадської Колегії М.З. Згуровський.

6. Лем С. Сумма технологий. Terra Fantastica, Москва, Санкт-Петербург, 2002. – 669 с.

7. Основы инновационного менеджмента: Теория и практика: Учеб. пособие /Под ред. П.Н. Завлина и др. –М.:ОАО «НПО «Издательство «Экономика», 2000. – 475 с.

8. Стийкий екологічно безпечний розвиток і Україна: Навч. посіб. /Ф.В. Вольвач, М.І. Дробноход, В.Г. Дюканов та ін.; За ред. М.І. Дробнохода. –К.:МАУП, 2002. – 104 с.

9. Воропаев В.И. Управление проектами в России. – М.: «Аланс», 1995. – 225 с.

В.Г. Воронкова

доктор філософських наук, професор

Запорізька державна інженерна академія

МЕТАФІЗИЧНІ ВИМІРИ ТВОРЧОСТІ Г.С. СКОВОРОДИ

Від гносеології Г.С. Сковорода переходить до метафізики, в контексті якої його роздуми про людину, смисл її життя, сутність і долю її. Головне його поняття - це серце. "Всяк есть то, каково сердце в нем, - говорит он, - всему в человеке глава есть сердце - оно и есть истинный человек" Саме в "духовному" серці є "бездна, которая всем объемлет и содержит". Далі він пише: "Что есть сердце, если не душа? Что есть душа, если не бездонная мыслей бездна? Что есть мысль, если не корень, семя и зерно всея нашей плоти - крови, и прочей наружности?" "Мысль есть тайная пружина всей нашей телесной машины". Все це своєрідна метафізика людини, є близькою до біблійної антропології з деякими пріоритетами антропології Філона, є близькою до вчень XVIII ст., які завершилися дослідженнями "несвідомої сфери" в людині. Сковорода виступає дослідником природи

людини. В його метафізичних дискусіях можна зустріти ідеї платонівської антропології. Зокрема вчення про „еротичну” природу устремлінь наших. "Не любит сердце, не видя красоты", - відмічає Сковорода. Метафізичним мотивам Сковороди співзвучний стоїчний принцип "жити згідно з природою". Його концепція "сродности" праці виходить з того, що "тайно нашему закону ества человека". Але в метафізиці Сковороди є і мотиви, що виходять з біблійних трактатів. Характеризуючи серце, він виходить з містичної літератури, що має витоки у творах Мейєстра Екгардта, а саме, "искры Божией", "погребенной в человеке". Сковорода відмічає, що в людині є не тільки "искра Божия" (М.Екгардт), але і "таится Дух Божий". Ще в першому діалозі "Нарцис" він утверджує, що емпірична людина є "тінь" і "сон" дійсної людини. У кожній людині перебуває "Дух Божий", "божественная сила": "Истинный человек (к которому мы восходим в духовном нашем зрении) один во всех нас и в каждом целый,"- говорить Сковорода. Між тим він не утверджує, що Бог є "субстанція" в кожній людині. Логос індивідуальний в кожному своєму бутті і разом з тим він "все людина". Дійсна людина в кожному із нас є запорукою нашої індивідуальності, але вона невіддільна від "небесної людини" - від Господа. Він учив, що в глибині кожної людини є "Царство Божие" і "царство зла": "Сии два царства",- пише Сковорода, - у кожній людині створюють одвічну боротьбу. Але кожна людина, залучаючись до "Царства Божия" може відійти від "царства зла", створюючи свою індивідуальність. "Древо жизни находится посреди нашей плоти", "Древо жизни - это Господь Иисус Христос; Боговоплощение связывает все человечество с Богом, и потому после Боговоплощения "истинный человек" "един во всех и целый в каждом". Господь, на його думку, залишається "цілим" в кожному і в той же час Він знаходиться в усіх.

Г.С.Сковорода вирішує найважчу проблему співвідношення антропології і метафізики - індивідуального й універсального в бутті. Істотна амбівалентність в людині знаходиться в межах індивідуальності: індивідуальність не є реальністю лише в емпіричному плані, але зберігає силу і за межами його. Г.С.Сковорода стоїть на позиціях пантеїзму (розчинення Бога в природі і навпаки) і захищає дуалізм, який пронизує його творчість. "Весь мир состоит из двух натур: одна видимая - тварь, другая невидимая - Бог; Бог всю тварь пронизает и содержит". І в іншому місці він пише: "Бог есть бытие всему: в древе Он есть истинное дерево, в траве — трава... в теле нашем перстном

єсть нове тело... Он єсть во всем". Бог є "основание и вечный план нашей плоти", є дві натури у всьому — "божественная и телесная", тому "ничто погибнуть не может, но все является вечным в своем начале и пребывает невредимо". Це надзвичайно нагадує Мейєстра Екгардта і приближається до пантеїзму, а інколи навіть до віталістичної космології стосунків, ототожнюючи поняття природи і Бога. Бог є джерело будь-якої сили в бутті, він є таємною пружиною всьому. "Але емпірична реальність є тільки "тінню" дійсного буття, присутністю і дією Бога в світі. Емпірична реальність вся "тримається" і рухається Богом. "Бог єсть вечная глава и тайный закон в тварях",- він є "древом жизни", а все останнє лише "тінь".

Етика Сковороди є етикою творчості, етикою покірливості таємним законам нашого духу, адже моральне натхнення не стільки рухає людиною, скільки зумовлює боротьбу з самим собою. В людині знаходиться "тайное руководство блаженныя природы" і треба тільки не заважати "премудрости, живущей в нас". Моральний шлях людини дає поштовх містичним силам, що живуть всередині людини, а емпіричні сили в людині (воля в першу чергу) заважають моральному духу. "Не вините мира - невинен сей мертвец. Корень греховности лежит в самом человеке и в сатане. Поэтому моральное возрастание и єсть борьба нашего сердца, духовного начала в человеке с эмпирическими его движениями". "Воля, несытый ад! - говорит Сковорода, - все тебе яд, всем ты яд"; "всяк, обоживший свою волю, враг єсть Божией воле и не может войти в Царствие Божие".

У глибині серця кожної людини необхідно знайти таємний закон її зростання, перш за все, знайти самого себе. "Какое мучение, - відмічає Сковорода,- трудиться в несродном деле", тобто в "несродній праці". Поняття "сродності" означає прямувати до свого покликання: "природа и сродность означает врожденное Божие благословение, тайный Его закон, всю тварь управляющий". Треба "прежде всего сыскать искру истины Божией, а она освятив нашу тьму, пошлет нас к священному Силоаму", тобто очистит нас. Сковорода дуже гостро відчував сили, які заважали нашому сходженню до вічної правди. "О, Отче мой! Трудно вырвать сердце из клейкой стихийности мира", замислюючись над проблемами реальності зла. Тому він відмічає: "для того НАМ внушается тьма, чтобы открылся свет". Відмінності зла і добра зникають за межами емпіричної реальності. "Знаешь, - пише він, - что єсть змий, - знай, что он же и Бог єсть". "Змий только тогда вреден, когда по земле ползет", тобто залиша-

ється в сфері емпірій. "Ми ползаем по земле" (т.е. погрязаем в мирской неправде), но если мы "вознесем" его, "тогда явится спасительная сила его". Подолання ЗЛА відбувається через подолання емпіричної його сторони: "если будем все время видеть в змее одну злость и плоть, не перестанет он уязвлять нас". Зло відкриває нам шлях до добра в їх тотожності один до одного. "Сии две половины составляют едино; Господь сотворил смерть и жизнь, добро и зло, нищету и богатство и слепил их воедино". Але щоб у злі відкрилась "спасительная сила", для цього слід відійти від влади, тобто духовно її подолати.

Сковорода говорить: "Старайся, чтобы из твоей лживой земли блеснула правда Божия, чтобы в глубине эмпирии раскрылась вечная сторона ее, - держась за нее, мы освободимся от лжи эмпирического бытия и тем самым станем на путь преобразования. Таким образом, зло есть несомненная реальность в пределах мира, и не зло является призрачным, но сам мир призрачен в своей нынешней данности". Етичний дуалізм долається через перетворення видимого в невидиме, тварного в божественне. Йому був властивий свого роду містичний оптимізм, звернення до схованого всередині людини світла, пошуком цього світла в темряві, до перетворення життя, якого шукає кожна душа. Сила Сковороди в подоланні емпіризму, розкритті неповноти і неправди чуттєвого буття. Творчість Сковороди свідчить про те, що він є засновником української метафізичної традиції.

В.А. Жадько

доктор філософських наук, професор

Запорізький державний медичний університет

ЯКОЮ Є РЕЛІГІЙНІСТЬ ФІЛОСОФІЇ Г.СКОВОРОДИ?

Відповідь на поставлене питання філософія повинна дати обов'язково, адже нині в Україні відбувається не стільки релігійно-філософське, скільки релігійно-церковне відродження. У зв'язку з цим важливо проаналізувати, як саме розумів „Біблію” і християнство Г.Сковорода.

Ми думаємо, що пошук об'єктивної відповіді лежить на шляху філологічно-філософського визначення релігії. Це – *святість* постійно здійснюваного зв'язку з духом минулого досвіду людства, записа-

ного в текстах, мудрий зміст яких доведений історією, тому є аксіоматичним і водночас аксіологічним. Саме таким є переклад слова *re-ligio* – святість, зв'язок, благочестя.

Ще одна обставина, яку потрібно враховувати. А саме: філософія як світогляд і методологія пізнання й духовно-практичної діяльності людини виникла раніше від релігії. Це означає, що остання запозичила й увібрала в себе квінтесенцію першої й освятила її тим, що надала мудрості прашурів статус богонатхненності. Адже авторство тут знімається, а разом із ним суб'єктивність і суб'єктивізм як органічні супутники тілесного буття людини, - вони подолані практикою багатовікового використання авторської мудрості народом, який переконався в її життєвості на власному досвіді, тому освятив її як об'єктивну, божественну, незмінну, вічну. Так було з філософією Лао цзи і Конфуція, зміст якої набув релігійного статусу через декілька віків; так і з вченням Будди, філософським за своїм змістом. Аналогічно з античною філософією, яку для широкого народного вжитку підготували Філон I Сенека, внаслідок чого вона була представлена як Новий Заповіт боголюдини Ісуса Христа.

Проте в такому освяченні філософської мудрості є і негативний момент. А саме: вона інституалізувалась в певні церковні структури, очільники яких, не будучи творцями вчення (і вчень), почали жорстко й жорстко переслідувати як мислителів, так і придушувати дух свободомислення. Історія свідчить про це, попри всі замовчування її ієрархів, особливо православних.

Можна стверджувати, що аналогічні міркування щодо церкви були у Г.Сковороди, яка постійно запрошувала його у своє лоно. Проте його епітафія чітко говорить, що ніяким інституціям, в тому числі й церкві, не вдалося його спіймати. Бо дух не ловить – він вічний, безкінечний і нескінчений. Відносно християнської церкви він чітко заявляв: „Слухай християнине, з твоїм поганським серцем! Чи довго тобі лежати на землі? Чи будеш ти коли-небудь людиною? Не будеш – чому? Тому, що на плотську завісу задивився, а на лице істинного Божого чоловіка ніяк твоєму оку не випадає. Не перетворишся ти із земного на небесного доти, поки не побачиш Христа, доти, поки не пізнаєш, що таке істинна людина”[1, 132].

Висновок очевидний: маємо філософський підхід до вчення Христа, місія якого не в тому, що він явився і воскрес як фізична особа, а в тому, що він приніс людям *ідею* спасіння від такого способу життя, в якому домінують суто плотські інтереси. „Плоть ніколи не

бувала істинною: плоть і брехня – все одне, і хто любить цього ідола, сам такий же; а коли брехня і порожнеча, то й не людина”[1, 132]. Цілком очевидно, що, досліджуючи вчення Сковороди, потрібно подавати його як релігійну філософію, як вчення про силу духу пізнання, маючи яку, людина стає людиною.

Література:

1. Сковорода Г. Твори: У 2 т. – К.: АТ „Обереги”. – 1994. – 528 с.

Л.В. Ушкалов

доктор філологічних наук, професор

Харківський національний педагогічний університет

ім. Г.С. Сковороди

ПРО ЕПІСТЕМОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ СКОВОРОДИ: СТАТИСТИЧНІ МЕТОДИКИ

На сьогодні існує близько 5000 праць, присвячених творчості Григорія Сковороди. Наявне тут розмаїття присудів та інтерпретацій годне посіяти сумнів у самій можливості адекватного поцінування науки Сковороди, його мови, стилю тощо. Однією з причин такого явища є майже повна відсутність статистичного матеріалу. Справді-бо, висновки, не зіперті на міцне фактичне, отже й статистичне, підложжя, можуть бути хіба попередніми, тобто заснованими не так на відповідних аналітичних процедурах, як на інтуїції та досвіді дослідника.

Тим часом статистика дозволяє чітко уявити саму структуру корпусу творів Сковороди. Скажімо, під мовним оглядом він поділяється на: 1) тексти, писані книжною українською або церковнослов'янською мовою (88,4%); 2) латиномовні тексти (11%); 3) тексти, писані по-грецькому (0,6%). Книжною українською мовою Сковорода написав усі свої діалоги, трактати, притчі, прозові байки, майже всі переклади, 69,3% корпусу поезій, 48,3% листів. Тим часом латинською мовою ним створено понад половину (51,3%) листів та 30,6% поезій. По-грецькому Сковорода написав усього лиш один короткий лист та пару епіграм.

Під жанровим оглядом корпус оригінальних творів Сковороди постає таким: 55% припадає тут на *філософські діалоги*, 19,7% – на *листи*, 7,5% – на *трактати*, 6% – на різноманітні *віршовані жанри*, 4% – на *притчі*, 3,2% – на *прозові байки*, 4,6% – на все інше. Основну

частину корпусу творів Сковороди, а власне 94%, обіймають *прозові* тексти.

Статистика чимало важить і тоді, коли мова заходить про “світ ідей” Сковороди. Зокрема, вона красномовно засвідчує те, що чільне місце в Сковороди посідає “філософія (теологія) серця”. Принаймні слово *серце* філософ уживає 1146 разів, прикметник *сердечний* – 106 разів, отже загалом 1252 рази. *Серце* вживається Сковородою всього лише в 2 рази рідше, ніж слово *Бог*, на 18,7% більше, ніж *Господь*, і в 2,4 рази частіше, ніж *Ісус Христос*. Тим часом наука про “внутрішню людину” посідає в Сковороди куди скромніше місце. Поняття *внутренній человек* зринає в його текстах дуже рідко, а власне всього 5 разів, тобто у 250 разів рідше, ніж слово *серце* (*сердечний*).

У будь-якому разі, належне використання статистичних методик може бути ефективною формою переборення імпресіонізму в ділянці сквородинських студій: лінгвістичних, філософських, богословських, історико-літературних, педагогічних тощо.

Пінчук Т.С.

к. ф. н., професор

Луганськ

Г.С. СКОВОРОДА ЯК ВИРАЗНИК ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДУМКИ НА УКРАЇНІ В XVIII СТ.

В історії психології XVIII ст. Г.С.Сковороді належить одне з визначних місць. З його іменем пов’язані такі глибоко прогресивні для того часу ідеї, як підняття питання про природні здібності і нахили людини, необхідність їх вивчення, нові думки про те, яким повинне бути це вивчення за своїми методами і яку роль повинні відігравати у ньому факти об’єктивного спостереження, нарешті, змістовно розкриті, хоча й не сформульоване прямо, положення про єдність людської особистості.

Психологічні ідеї Г.С.Сковороди складають невід’ємну частину розробленої ним оригінальної системи філософських поглядів.

Природа людини служить для нього вихідним поняттям для вирішення морально-психологічних питань. Для досягнення особистого щастя та суспільного добробуту необхідно жити “в згоді з природою”. Він наполегливо радить не входити в “несродний стан”, тобто не займатися тим, що не відповідає природним нахилам людини: “...во сто

раз и веселее и удачнее лепить одни глиняные сковороды, нежели тисать без натуры” [3, 326].

Слід звернути увагу й на ті сторінки писань Сковороди, де мова йде про необхідність знати й вивчати природні здібності людей.

Кожна людина повинна “випробувати свою природу”, щоб дізнатися, до чого вона найбільш схильна. Тому глибоке проникнення людини у свою природу, як того вимагає Сковорода, можливе тільки через самопізнання. Йому належить незвичайна для того часу думка про всезагальний і одиничний, особливий і духовний вигляд людини. Самопізнання, вчить він, троїсте. Воно повинне розкривати як загальнолюдське в людині, тобто те, що відрізняє її від тварин, так і національні її риси та індивідуальні особливості.

Цікавими є висловлювання Сковороди про метод самопізнання. Ніяке пізнання не обійдеться без спостереження, досвіду: *“Опыт есть отец искусству, ведению и привычке. Отсюда родилися все науки, и книги, и хитрости”* [3, 25]. Самопізнання не зводиться у Сковороди до самоспостереження. Воно будується не тільки на суб’єктивних, але й на об’єктивних даних. Результатом самопізнання повинно бути не просто констатування фактів “зовнішньої” поведінки, але й розуміння того, що лежить за ним, іншими словами – розуміння прихованих, невисловлених мотивів діяльності. Сковорода пише: *“Они не видны, как будто их нет, но от сей искры весь пожар, мятеж и сокрушение; от сего зерна зависит целое жизни нашей дерево”* [3, 248].

У термін “думка” Сковорода вкладає широкий зміст: думка не тільки міркує, але й радить, дає визначення, мотивує. У ній фіксуються наші потреби, бажання, наміри – усе те, що утворює мотиваційну сферу людини. Думка є початок справи, думка визначає образ моральної поведінки людини. Ця теза червоною ниткою проходить крізь усі морально-психологічні побудови Сковороди. Але разом з тим він знає ціну й дискурсивному, дослідницькому мисленню.

Мислення накладає свій відбиток на почуття. Під впливом мислення почуття стають “розумними”, тобто усвідомлюються людиною. Хоча Сковорода і ставить почуття в залежність від розуму, він, однак, не трактує їх як нижчий вид розумних процесів. Навпаки, він визнає своєрідність почуттів і високо оцінює їх значення в житті людини. Ця оцінка почуттів найяскравіше виявляється у його вченні про “серце” людини: “серце” – це єдність думок, почуттів і прагнень людини.

Джерела психологічних знань Сковороди досить своєрідні. В основі його психології лежать не стільки книжні теоретичні знання, скі-

льки народна мудрість, багаті спостереження й життєвий досвід подорожуючого філософа.

Сковорода як психолог дуже оригінальний і цікавий, він широко оперує життєвими фактами і мислить як практичний знавець людської душі. До створення такої практичної психології він і прямував, висловлюючи впевненість у тому, що коли буде розв'язане питання самопізнання, ми самі з себе вив'ємо науку, яка буде нашою, своєю, природною.

Література:

1. Костюк Г.С. Психологічні погляди Г.С.Сковороди // Нариси з історії вітчизняної психології (XVII – XVIII ст.). – К., 1952. – С.160-187.
2. Пелех П.М. Психологія в Київській Академії в XVIII ст. // Нариси з історії вітчизняної психології (XVII – XVIII ст.). – К., 1952. – С.80-122.
3. Сковорода Г.С. Собрание сочинений. – СПб., 1912. – Т.1.

Н.В. Вандышева-Ребро

кандидат философских наук

Харьковский национальный технический университет «ХПИ»

«ИНФОРМАЦИОННАЯ РЕАЛЬНОСТЬ» Г.С. СКОВОРОДЫ И СОВРЕМЕННОСТЬ

Автор считает необходимым акцентировать внимание на особенностях понимания универсальных понятий и образов и на их влиянии на философские предпочтения мыслителей.

Так произошло, что в конце марта 2006 года этот привычный нам мир оставил выдающийся и талантливый мыслитель, философ и писатель-фантаст Станислав Лем. Как выразился он устами одного из своих героев, ему жилось хорошо, потому что он много работал. Он признавал, что приходилось порой и страдать. И тогда он «работал ещё больше: это помогает!».

С. Лем приобщился к особому рода реальности и очень много сделал для того, чтобы дать жизнь новым пластам фантастики как реальности, которая в его рассказах, повестях и эссе порой потрясающая, порой вдохновляющая, порой обескураживающая, а то и пугающая.

Можно попытаться провести параллели между жизнями и творческими исканиями Г.С. Сковороды и Станислава Лема. Первым ре-

зультатом здесь будет констатация того, что каждый из них акцентировал внимание на своём видении многообразия реальностей. Для С. Лема как писателя-фантаста реальностей было две, два мира: мир привычный, повсеместно окружающий нас и воспринимаемый нами как таковой, и мир параллельный, которого мы пока ещё не способны воспринимать, но который непременно проявит себя, хотя и сегодня влияет на нас. В некотором роде и в некотором подобном лемовскому смысле и Г.С. Сковорода говорил о мире видимом и мире невидимом, живом и мёртвом, целом и уничтожаемом.

Но это лишь в некотором смысле. Ведь для Григория Сковороды существовало три «мира»: макрокосм, микрокосм и Библия. О первых двух пока умолчу. Важно понять суть третьего. Сковорода отмечает, что библия есть символический мир, затем, что в ней собраны фигуры небесных, земных и преисподних тварей, дабы они были монументами, ведущими нашу мысль в понятие вечной природы, утаённой в тленной так, как рисунок в красках своих [1, с.137]. Из приведенного текста ясно, во-первых, что речь идёт о материальном природном мире (ибо в оригинале мыр!), а во-вторых, о реальности универсальной, в которой собраны все прообразы, все архетипы.

Таким образом, оказывается, что для Г.С. Сковороды мир символический и есть главная реальность = информационная реальность. Для К.Г. Юнга это – коллективное бессознательное, а для сторонников ведической традиции – это Абсолютная Истина. А посему Г.С. Сковорода уточняет, что самые точные образы ещё прежде явления всегда были в уме (художника ли только?). «Они не родились и не погибнут» [1, с.138]. В самом общем плане это и то, о чём говорил Платон.

В заключение не лишне ещё раз напомнить привычную для философа констатацию, что существуют разного рода реальности. Хотя для многих привычнее всего мыслить в полярностях: объективная реальность – субъективная реальность. Но разве можно исчерпать только этими двумя всё многообразие реальностей? Поэтому обращение к глубинной философии Г.С. Сковороды стимулирует поиски фундаментальной сущности реального.

Литература:

1. Сковорода Г.С. Полное собрание сочинений: В 2-х т. Т.2. – К.: Наукова думка, 1973. – 575 с.

М.Г. Гордієнко

кандидат політичних наук, доцент

Національна академія державної податкової служби України

ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНИЙ ПЛЮРАЛІЗМ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ ЯК ПЕРЕДУМОВА ДОСЯГНЕННЯ ЛЮДСЬКОГО ЩАСТЯ

Світоглядно-теоретична рефлексія засновника української класичної філософії Григорія Сковороди є настільки масштабною і глибокою, що вже понад два сторіччя привертає до себе увагу широких кіл науковців. Впродовж чверті століття, аж до останнього подиху, цей видатний мислитель і учитель мудрості не мав постійного притулку, свідомо ведучи мандрівний спосіб життя, про який у своїй аутоепітафії сказав так: “Світ ловив мене, але не спіймав”. Його проповідницький пафос, сміливість думки і жадоба до пізнання істинного сенсу буття людини створює непересічний образ мислителя світового рівня.

Вчення Сковороди, що зосереджене на внутрішньому духовному світі людини та її серці, мало екзистенціальний характер і було глибоко інтегрованим в світоглядно-культурницьку традицію України. Екзистенціальний плюралізм мандрівного філософа розкривається в його кордоцентричних роздумах. Свої думки мислитель викладав не в цілісній системі академічних трактатів, а у формі діалогів, віршів, притч на зразок платонівської “практичної метафізики”, які навмисне не друкував, а поширював серед своїх друзів. Як зауважує Д. Чижевський: “... викінченої і обробленої системи у Сковороди дійсно не має, немає закінченої і детальної відповіді на усі питання... А проте філософія Сковороди є суцільна і монолітна, збудована, так би мовити в одному стилі, пересякнена одним духом” [3, с.46]. Для нього важливо спонукати людське “серце” до висот духовності, (навіть на прикладі власного життя), а не виклад “теоретичної софістики”.

Філософська спадщина Сковороди наповнена релігійним змістом. На його думку Христос та істина – тотожні. Жити в істині означає перебувати в Христі. Душа людини зв’язана з Богом безпосередньо, оскільки Бог та істина, або внутрішній світ індивіда мають онтологічну спільність. Тому для спілкування людини з Богом не потрібне посередництво церкви. Найкоротший шлях до Бога – через власне “серце”. Сократівський принцип Сковороди “пізнай себе” слід розуміти як пізнання Бога. Подібно до Сократа свій гносеологічний імператив Сковорода формулював так: “Пізнати самого себе – означає побачити Бога”.

Один із кращих сквородинознавців Д.Багалій писав: “Коли йде мова про засоби пізнання, якими користувався Скворода, то нам треба пам’ятати, що він бажав об’єднати в єдине розум і віру. Розум повинен прагнути відшукати істину, яка не дана людині готовою... Розумові, як джерелові пізнання, Скворода надавав першорядну вагу в пізнанні всіх трьох світів – великого або космосу, малого або людини, символічного або Біблії... Але поруч розуму Скворода дає місце і вірі... Віра є око прозорливе, серце чисте, уста отверстая. Вона єдина бачить світло у стихійній пітьмі... Там, де кінчаються межі розуму, повинна починатися віра” [1, с.429].

Роздуми про трансцендентальні явища були визначальними мотивами творчості Сквороди. Він називає Бога “вічною мірою”, пунктом усесвіту. Бог – єдиний у всіх, а всі – в ньому. В уявленні Сквороди Бог є вічною єдиною “невидимою натурою”, котра “проникає” у всесвіт, “утримує” в русі “часову машину”, годує та охороняє усі створіння, породжує любов. Бог постійно присутній всередині людини, завданням якої є його пробудження. Всі особисті форми земних індивідів, вважає Скворода, містяться в єдності досконалої людини – Ісуса Христа. Він не створений Богом, а народжений ним, (його Син Єдинородний). Людська іпостась переносить Бога з неба у світ речей. Бог, за Сквородою, є іманентним світові, матеріальній природі й водночас не переходить у них, а продовжує бути відокремленим духом.

Такий стан одночасного буття Бога в тілесній природі і відмежування від неї дає підстави називати філософське вчення Сквороди як іманентний трансценденталізм натуралістичного спрямування. В епоху Просвітництва трансценденталізація Бога здійснювалася у двох напрямках. З одного боку, прихильники деїзму вважали Бога першоосновою світу, але виводили його за межі створеного ним буття і заперечували втручання в явища природи та в хід суспільних подій. З іншого боку, згідно з вченням пантеїзму, до якого тяжів Скворода, Бог є безособовим началом, розмитим по всій природі, тотожній з нею або її субстанцією. Утім вчення Сквороди найбільш адекватно відповідає пантеїзму, за яким не лише Бог перебуває у всьому, а й все в Богові.

Життя індивіда Скворода розуміє як процес перманентного духовного росту, засобом котрого виступає самопізнання. Пізнаючи світ і себе в ньому, людина може збагнути, яка праця найбільше відповідає її природі. Одним із найбільших досягнень філософії Сквороди є концепція “спорідненої праці”, реалізація якої виступає передумовою досягнення людиною щастя, її самоствердження в світі. З його точки

зору не розкішне, сите життя приносить насолоду і комфорт. Справжнє щастя, гадає мислитель, дає праця за покликанням, яка відповідає пізнаній внутрішній природі людини. “Багатством забезпечується одне лише тіло, а душу веселить споріднене діяння” – переконаний Сковорода. Тобто праця за природнім нахилом виконується з радістю і охоче, а неспоріднена діяльність є малопродуктивною і виступає джерелом усіх суспільних бід.

“Роби те, до чого народжений, будь справедливим і миролюбним громадянином” – закликає філософ. Не освіта і знання роблять людину щасливою, а ретельне вивчення себе, самопізнання відкриває шлях до щастя, спокою, душевної гармонії. Пізнаючи себе людина преображається, занурюється в глибину свого духовного ества аж до його архетипів, що містяться в серці, й розкриває свою внутрішню божественну природу. Філософія тлумачиться Сковородою в екзистенціальному вимірі як саме життя, а не вузько раціоналістична теорія. “Коли дух веселий, думки спокійні, серце мирне, – то й усе світле, щасливе, блаженне. Оце і є філософія” [2, с.251]. Щастя та блаженство людини – не в гонитві за матеріальними благами, а в єднанні з джерелом буття – вічними божественними істинами. Сковорода наголошує, що бути щасливим означає пізнати себе, свою природу, а через самопізнання людина може досягнути сутність Бога і визначити власну долю.

Література:

1. Багалій Д. Український мандрований філософ Григорій Сковорода. – К.: “Орій”, 1992. – 472 с.
2. Філософія. Курс лекцій: Навч. посібник / Бичко І. В., Табачковський В. Г., Горак Г. І. та ін. – К.: Либідь, 1993. – 576 с.
3. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. – К.: “Орій”, 1992. – 230 с.

М.Г.Шрамко

Харків, ХНТУСГ ім. Петра Василенка

ФІЛОСОФІЯ І ПОЕЗІЯ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ (ТРИУМВІРАТ ВЕЛИКОГО ПРОЕКТУ)

Ім'я Григорія Сковорода тепер од висот його світового визнання піднімається до іншого якісного рівня.

„Винуватцями” цього є фундатори Великого Проекту „Григорій Сковорода-300”. Адже саме вони зуміли віднайти у філософії великого мислителя ту складову, яка має відтепер стати світовим кодексом до дії в умовах неоднозначної глобалізації.

Герої Великого Проекту є видатними постатями в історії України IX – XIX століть.

Посівши своє чільне місце на банкнотах національної валюти, що було вирішено Постановою Верховної Ради України від 1992 року, вони отримали довгострокову нагоду в тім, щоб їх споглядали майже щодня їхні вдячні потомки !

Григорій Сковорода – український Перворозум; Іван Франко – великий Каменярь, 150 років від дня народження якого ми будемо відзначати у серпні цього року; Леся Українка – дочка Прометейя, якій в цьому, 2006 р. минуло 135 років від дня народження.

Їх філософія, поезія, драматургія мали величезний вплив на народні маси, надихали на духовне відродження, підняття національної самосвідомості, були паростками майбутнього справедливого суспільного устрою.

Наші герої пройшли тяжкий шлях поневірянь, особистого лиха, але були незламними, чим явили нам великий приклад того, якою має бути людина, що стала на шлях святої борні за царство Духа і добра. То ж будемо гідні їх у житті і справах наших!

—А Великий Проект має чітку соціальну спрямованість в багатьох складових. Проект потребує філософського осмислення та наукового обґрунтування, над чим розробники Проекту і працюють.

Подробиці змісту будуть викладені в доповіді. За основу виступу беруться роботи:

Великий Проект „Григорій Сковорода-300” (2002-2022 рр.) та Звернення (під редакцією Гришина І.Я., Мазоренко Д.І.) учасників Міжнародної науково-теоретичної конференції „Україна в контексті євроінтеграції” в Сумському державному університеті, організованої філософською спільнотою декількох вищих навчальних закладів та Інститутом філософії імені Г.С. Сковороди НАН України.

О.М. Білик

кандидат філософських наук, доцент

Харківський державний технічний ун-т будівництва і архітектури

Я.М. Білик

доктор філософських наук, професор

Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна

**МАНДРІВНИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ,
ТРАДИЦІЇ ПАЛОМНИЦТВА І САКРАЛЬНЕ**

Досить часто в літературі, присвяченій видатному українському філософу Григорію Сковороді, зокрема і в наукових дослідженнях його філософської творчості, мова йде про його мандри, або навіть про його мандрівний спосіб життя. Однак дуже рідко дослідники звертали увагу на зв'язок мандрівної філософії Григорія Сковороди з традиціями паломництва.

Про безпосередній зв'язок мандрівного способу життя Григорія Сковороди з традиціями паломництва свідчить хоча б те, що з двадцяти п'яти років мандрівного життя Григорія Сковороди двадцять років припадає на його перебування в різних монастирях (найчастіше він відвідував монастирі Слобідської України, але не обмежувався тільки ними), або ж подорожі до них.

Традиції паломництва сягають ще дохристиянської доби і пов'язані з уявленнями про існування сакральних місць як особливих, виняткових географічних центрів (мова йде не тільки про макрогеографію, але і про мікрогеографію). Християнство внесло в ці традиції тільки ті зміни, які витікали з християнських особливостей релігійного культу, священної історії і уявлень про природу Бога.

Філософія, яку ще в античні часи розуміли як найкоротший шлях до Бога (це можна розуміти як різновид паломництва), змушена була співіснувати з профанізованою філософією. Все життя і творчість Григорія Сковороди свідчать, що він намагався бути філософом в першому значенні слова.

Лазарева Т.М.

кандидат політичних наук, доцент

Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г.С.Сковороди

ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ ІДЕЙ Г.С.СКОВОРОДИ У ПРОЦЕС ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ

В сучасному світі, внаслідок діяльності людини, виникло нове екологічне середовище, яке негативно впливає на людину: приводить до еколого – соціальної дезадаптації і ставить під загрозу саме життя. Тому сьогодні однією з нагальних проблем є рішення таких загально-освітніх завдань, як гармонізація відносин індивідуума з природою і розробка концептуальних підходів до вирішення проблеми взаємодії суспільства і природи.

Вирішення цієї проблеми вимагає не тільки розробки і використання нових інноваційних технологій в процесі навчання, а й докорінної зміни ціннісних критеріїв, системи поглядів, моральної позиції особистості щодо оточуючого світу. Необхідно формувати творчу особистість, яка матиме навички ділової комунікації, буде здатною критично мислити, самостійно підвищувати свій професійний рівень протягом життя, адаптуватися до змінних умов, бути у злагоді з суспільством і природою.

Однією з провідних ідей педагогів, психологів, філософів різних часів є формування дитини засобами рідної природи, яка є першоджерелом любові до Батьківщини: через естетичне сприймання природи душа дитини збагачується новими враженнями, сповнюється любові до навколишнього світу.

І сьогодні, в епоху глобалізації, коли людство усвідомило, що шляхом до виживання є поєднання духовності і технологічної діяльності, все більшого значення набувають ідеї Г.С. Сковороди щодо коеволюції людини і природи, органічного поєднання таких цінностей, як “щастя” та “сродна” праця. Причому впровадження його ідей щодо морального виховання особистості необхідно починати з початкової школи і, навіть, дитячого садка. Тому не випадково в межах Великого Проекту “Григорій Сковорода – 300”, розпочалася робота з утворення Всеукраїнської дитячої організації ім. Г.С.Сковороди.

В.В. Войтов

Запоріжжя

ЕТИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР ФІЛОСОФІЇ Г.С. СКОВОРОДИ

Можна стверджувати, що жанр байки мислитель використовував як у літературно-художньому, так і суспільно-політичному сенсі. Потреба в цьому була очевидною: метафоричність висловлювання дає широкий простір для свободи тлумачень їх змісту, для розвитку мислення. Крім того, є можливість заявити про людські прагнення без цензури, адже дійові особи начебто не люди. „Усе не наше, все загине – і самі боввани наші. Одні лише думки завжди з нами, одна лише істина вічна, а ми в ній – як яблуна в своїм зерні, затаїмося”[1,102].

Якщо поглянути на „Байки Харківські” під кутом зору правосвідомості, можна побачити в них роздуми про вічні морально-етичні істини, в основі яких пошук права як міри справедливості, самопізнавальний пошук мудрості й розуму.

Наведемо деякі тлумачення в їх правовому значенні. Байка „Пси” має яскраво виражене застереження проти ксенофобії – для розуму немає поділу на своїх і чужих. У байці „Ворона й Чиж” цілком доречно вбачати констатацію принципу верховенства права кожної людини висловлюватись „своїм” голосом без того, щоб воно піддавалось критиці з боку когось іншого, особливо ж владної особи. Тут же йдеться про звичай як критерій істини, оскільки він виконує нормативно-регулятивну функцію своєю щирістю та історичною тривалістю.

Відомо, що людина – діяльна істота. Але не завжди вона обирає природовідповідний своєму покликанню життєвий шлях. Як і не завжди покладає провину за свій вибір на саму себе, шукаючи справедливості не там, де вона перебуває. Про це маємо роздуми у байках „Жайворонки”, „Годинникові колеса”, „Дві курки”, „Орел та черепаха”, багатьох інших. Справді, рівність усіх людей перед законом як правова норма має означати рівність у праві вибору тих природних здібностей, розвиваючи які, людина стає здатною до щасливої долі. Якщо цим нехтувати, в суспільстві створюється ситуація однаковості, тобто фактичної нерівності, невдоволеності життям, врешті-решт, байдужості. А це найменш бажаний стан для людини, який зовсім не сприяє формуванню громадянської свідомості, трансформації неупорядкованої суб’єктивності в цілеспрямовану правосуб’єктність. Коли б сам Г.Сковорода був байдужим, ні український народ, ні людство загалом не мали б видатного мислителя.

Знати себе означає „навчитися жити порядним життям, заснованим на законі віри й Божого страху, як на відправному пункті. Це і є основа й джерело, що породжує струмки цивільних законів”[1,111]. Вкрай важливий висновок для становлення сучасного українського громадянського суспільства і правової держави. Адже всі політичні діячі говорять про так званій принцип трьох „П”: порядність, професійність, патріотичність. Якщо під *патріотизмом* розуміти пізнавальну любов людини до себе самої як дарованого їй природою духовного універсуму, це *впорядкує* її душевний простір і виведе на природно споріднену з ним *професійну* діяльність.

Література:

1. Сковорода Г. Твори: У 2-ох т. – К.: АТ „Обереги”, - 1994. – 528 с.

О.С. Александрова

кандидат філософських наук, доцент

Запорізький національний університет

РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ЛЮДИНИ В ТВОРЧОСТІ Г.С. СКОВОРОДИ В КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФСЬКОГО АНАЛІЗУ СПЕЦИФІКИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Осмислення творчої спадщини Г.С. Сковороди в наш час є досить актуальним, бо він найбільш зріло розробив філософію, де в повній мірі реалізувались найважливіші риси української ментальності: абсолютна свобода індивіда, антеїзм, екзистенціалізм, устремління до самопізнання, і найголовніше – кордоцентризм. Г.С. Сковорода розуміє сутність людини як емоційно-вольової істоти, центром її екзистенційного буття є дух, серце. Саме серце народжує думки, устремління й самопочуття людини.

В наш час, при аналізі специфіки й тенденцій економічного розвитку сучасного українського суспільства більшість дослідників приділяють увагу об'єктивним факторам, що впливають на хід економічних процесів. Однак не слід забувати, що й суб'єктивні фактори (маються на увазі особливості українського господарського менталітету, специфіка економічної психології та ін.) впливають на соціально-економічний генезис українського суспільства. Сьогодні залишається відкритим питання: з урахуванням особливостей українського мента-

літету, які в свій час були відображені у творчості Г.С. Сковороди й формувались впродовж тривалого часу, чи може українець з притаманним йому кордоцентризмом (високим рівнем емоційності), інтравертністю, мрійливістю плідно діяти в ринковому середовищі з такими неодмінними його атрибутами, як конкуренція, раціональний спосіб життя й індивідуалізм? Відповідаючи на це питання слід навести два аргументи, які не виключають, а навпаки - доповнюють один інший.

По-перше, ментальність є фундаментальною константою буття суспільств, складає стійку основу функціонування соціальної системи, підґрунтя її економічного розвитку й фіксується в традиціях.

По-друге, умови буття впродовж тривалого часу формують певні ментальні особливості народу, однак наявний рівень економічного розвитку, специфіка економічних процесів визначає об'єктивні параметри формування всього суспільства, й фіксується в новаторстві. Відомий принцип несвободи від суспільства проявляється у залежності економічної діяльності й економічної культури кожної окремої особистості від особливостей суспільного розвитку в цілому.

Таким чином, особливості сучасного економічного розвитку виявляються у діалектиці традицій і новаторства, а також у взаємодії об'єктивних і суб'єктивних чинників соцекогенезису українського суспільства.

Хмілевська І.С.

викладач-методист

Луцьк, Волинське державне училище культури і мистецтв

ХРИСТИЯНСЬКИЙ АНТРОПОЛОГІЗМ У ТВОРЧОСТІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Християнський антропологізм був основою філософської концепції Григорія Сковороди. Творчість, творче ставлення до власного буття є не право, а обов'язок: "Візьми Хрест свій і слідуй за Мною" (Матв. 10:38, Матв. 16:24, Марк. 8:34, Лук. 9:23). Сковорода вважав, що мета життя людини – щастя, яке дається свідомістю. Самопізнання – це пізнання Бога і влаштування життя з Богом.

Особиста духовна і фізична свобода були провідними концепціями філософії Г.Сковороди. Особиста свобода Г.Сковороди, його втеча від світу – є одним із засобів не лише особистого, а й національного

самозбереження, бо тільки через своє, національне, можна досягнути загальнолюдське.

Розпізнати свій хрест означає розкрити образ Божественний в собі. Образ Божий конститутивний і нормативний, його не можна ні загубити, ні знищити. Людина Богом покликана до творчості, до вирішення свого основного буттєвого завдання – несення свого хреста.

Г.Сковорода стояв вище від усіх принад життя, не мав нічого, не прагнув посад, життєвих благ. Ідеал людини за Г.Сковородою полягав у тому, що це та людина, у якої “совість, як чистий кришталь і яка керується світлом розуму”:

“В мене турботи лише одні,
Щоб безрозумно не вмерти мені”.

Головним і початковим пунктом премудрості є знання про Бога, для досягнення цього вищого щабля пізнання, людина повинна пізнати саму себе, пізнати свій шлях. Пізнаючи себе і навколишній світ людина самоутверджується, розвиває свої природні нахили і здібності, обирає свій шлях і усвідомленою “спорідненою” працею виконує своє земне призначення.

Щастя людини, вважав Г.Сковорода, у ній самій, воно не в почестях, а в задоволенні найнеобхідніших потреб. Щастя людини він бачив у праці і прославляв працю як джерело достатку, радості та задоволення.

Ідеалом в нього було багатство духу, чистота серця і душевний спокій. Досягнення людиною щастя і душевного спокою на землі, виховання чеснот і сильної особистості, філософ щастя простої людини ставив вище від царського вінця.

Г.Сковорода визнавав рівними всі народи і всі релігії світу. Рівними перед Богом і рівними у вияві своєї боротьби із силами зла за особисту свободу і за визнання Бога як вищої сили, що спрямовує людину на перемогу злої волі.

Пізнати себе самого – знайти в собі образ Божий. Людина – дитя Боже в діях, яка має образ Божий в серці. Ідеал внутрішньої людини – Христос. Христос та істина – тотожні, жити в істині значить жити в Христі. Христос – не просто Божа жертва, принесена за гріхи людства, а взірець терпимості, милосердя, любові. Хресний подвиг Христа – взірець не тільки для майбутнього спасіння а й для повсякденного життя.

У Григорія Сковороди була мрія про християнське апостольське суспільство, ідеалом для якого був сам Христос. “Стомлений дорогою,

голодний томлений згагою, – каже Сковорода, – сидить Христос про колодязі. Прийшла молодиця за водою, Христос попросив у неї напитися не для того, щоб заспокоїти згагу, а почати бесіду. Не боявся муж Божий богословствовать з молодницею, маючи надію, що виведе її, може, з суевір'я в справжнє богочитання. Котре не зв'язане ні з статтю – чи чоловічою, чи жіночою, ні з часом, ні з місцем, ні з церемоніями, а тільки з єдиним серцем. Повернулися його учні з їжею і знаючи, що він ще нічого не їв, просять поїсти. Моя їжа, – оповідає їм учитель, – сотворити волю мого небесного Отця, який послав мене сюди. І голодний, і хочеться йому жити, і не веселий, коли не робить і не оповідає про те, до чого призначив його Отець. І сьому його їжа спокій і радість. Поучає він на зібраннях, в домівках, на вулицях, на кораблі, на зеленій траві, в горах і садах, на рівному місці, стоячи і ходячи, вночі і днем, в містах і селах. Не в свою стать не мішається”.

Кінцева мета філософії Г.Сковороди – оживити людську душу, відновити в людському серці образ Божий. Відновити гармонію людини, світу і Бога за допомогою Святого Письма, мудрість якого стає сходишками, якими людська душа через тенети мирського життя піднімається до Божого буття.

Григорій Сковорода віродив в Україні “філософствування у Христі”, культ якого був ще в часи Київської Русі.

Література:

1. Калліст (Іер). Єпископ Діоклійський. Таїнство людської особистості // Православний вісник. - №2. – 2000. – С.18 – 24.
2. Сковорода Г. С. Твори: у 2-х томах. – К.: АТ “Обереги”, 1994. – (Гарвард. бібліотека давнього укр. письменства). – Т.І. – С.7
3. Татаркевич В. Історія філософії. – Т.2. – Львів, 1999.

Осипов А.О.

кандидат філософських наук, доцент

Миколаївський державний гуманітарний університет ім. П.Могили

ТВОРЧИСТЬ Г.С. СКОВОРОДИ ТА АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДУХОВНОСТІ

1. Формування і тенденції розвитку філософського постмодерну другої половини ХХ століття остаточно поставили крапку над зусиллями визначити незмінну константу ества людини, що призвело до втрати

відчуття єдності як дійсності, так і самої людини. Наскільки раціоналістична складова свідомості і психіки людини є єдиною засадою здобуття вищої істини буття – мудрості? Яким чином можуть бути поєднані у людині усі аспекти її буття? – Адже за цієї умови можна досягти як цілісності особистості, так і гармонії її із навколишністю.

Відповіддю на ці та інші питання можуть бути нові уявлення про сутність людини як *людини-духовної* (на відміну від *людини-розумної*). Але під духовністю деінде розуміється *сукупність культурних надбань* людства: філософія, моральні та естетичні побудовання, наука, релігія тощо. Однак за межами уваги залишаються глибинна складова, *ядро* їх єдності, – *духовність*, з якої вже у подальшому виникають релігія, мораль, естетика, наука, поступово набуваючи самодостатності і відносної незалежності одне від одного. Приклад такого розуміння духовності надає нам творчість Г.С. Сковороди.

2. Розглядаючи особливості підходу Г. Сковороди до розуміння природи духовності, слід підкреслити, що інструментом духовного вдосконалення людини “адже істинна людина та Бог є те ж саме” [1, 168] – є *символ* (“фігури” за Г.Сковородою). У процедурі творення символу як константи духовності можна виокремити первинний етап породження символу. Він обумовлений процесом *усвідомлення* людиною характеристик (властивостей) об’єктів зовнішнього світу шляхом ототожнення суб’єкта через наслідування цим об’єктам. “Інструментом” цього наслідування є *тіло людини у єдності усіх його органів*, де відчуття вступають лише каналами отримання інформації без абсолютизації їх значень. “Є тіло земляне, а є *духовне*” [1, 171]. Осередком єдності органів тіла людини, згідно Г.Сковороди, визначається *серце* “справжні члени закрилися у серці” [1, 242], котре визначає інтуїтивно-безпосереднє сприйняття об’єкта. Екстериоризація внутрішньо-тілесного стану у ході наслідування і ототожнення зовнішньо-внутрішнього співвідношення макро-і мікрокосму – на об’єкт “здійснення в самій людині” [1, 223]), своїм наслідком має символ. Саме у символі здійснюється поєднання двох натур, втіленням чого є сама “душевно-духовне” єство людини.

Література:

1. Г.С.Сковорода. Твори: У двох томах. – К.: АТ “Обереги”, 1994. – Т.1. – 528 с.

І.В. Чорноморденко

кандидат філософських наук, доцент

Київський національний університет будівництва і архітектури.

ПОЗНАУКОВЕ ЗНАННЯ І ОСОБЛИВОСТІ ФІЛОСОФІЇ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Філософське вчення Григорія Сковороди неможливо правильно оцінити, якщо вибрати критерієм оцінки його вчення науку в тому значенні, як її розуміли в сцієнтизмі.

Зокрема характер філософського вчення Григорія Сковороди неможливо зрозуміти і пояснити правильно без врахування мандрівного характеру його життя.

Відомо, що у свідомості більшості сучасних людей знання найчастіше пов'язується саме з наукою. Однак у цьому немає нічого дивного. Адже загальноприйнятою є думка, що основною метою існування науки є знання. Знання постає її основною продукцією. Саме таке знання, яке безпосередньо пов'язане з наукою за своєю сутністю, звичайно і прийнято, за його походженням, також називати науковим знанням. З останніх десятиліть двадцятого століття все більшого значення у суспільній свідомості набуває феномен ненаукових знань. Наукове пізнання не слід вважати єдиною можливим шляхом набуття людством життєво важливої і необхідної для себе інформації, а поняття "знання" не тотожне поняттю "наукове знання".

Мабуть не існує такої сфери буття і такої сфери діяльності, в якій не було б своїх особливих знань. Очевидно, що без таких різноманітних знань людська цивілізація і людське суспільство або ж просто не існували б, або ж вони неминуче стали б набагато біднішими за своїм змістом. Деякі знання ніколи і не можуть стати наукою. Наприклад, наука ніколи не зможе замінити повсякденне знання і не повинна його замінювати.

Частина з тих знань, які не є і не можуть бути наукою, цілком можливо і навіть потрібно протиставляти науці. З цієї причини їх виправдано називати альтернативними по відношенню до науки знаннями. До них належать такі, як магія, астрологія чи алхімія. Однак ні мораль, ні повсякденне знання, ні мистецтво до таких знань відносити не варто.

О.Є Цимбал

аспірант

Київ

РЕЛІГІЙНІ ТА ЕТИЧНІ ІДЕЇ Г.С. СКОВОРОДИ

Для історії вітчизняної думки філософська творчість Григорія Савича Сковороди має особливе, неповторне значення. Дослідницька традиція містить в собі декілька абсолютно різних підходів. Зокрема, Ф. Зеленогорський розглядав Сковороду перш за все як мораліста; В. Ерн виходив з антропологізму філософської системи українського мислителя; Д.Чижевський вважав найбільш важливим в творчості Сковороди метод антиномізму; В.В.Зеньковський дотримувався думки, що загальна оцінка філософії Сковороди, його гносеологічний дуалізм, антропологія, етика і метафізика можуть отримати аутентичне пояснення тільки лише із системи його релігійних поглядів [1,68]. При всій різноманітності підходів майже всі дослідники визнають, що основною характеристикою творів Сковороди є принцип антропологізму. Антропологічна точка зору аж ніяк не суперечить містичному характеру філософії Сковороди. Навпаки, антропологізм і містицизм зливаються в оригінальне уявлення, де людина розглядається не як продукт і суб'єкт міжлюдських соціальних відносин, але перш за все як істота іншого порядку, деякою глибиною стороною свого буття причетна до світу абсолютного і духовного.

В людині виділяється певна сфера її життя, в якій релігійно-містичні почуття і настрої конкретизуються, виявляють себе. Цією сферою містичного життя стає мораль. Сковорода постає філософом-моралістом, тобто спостерігає ним в світі стан людських нравів, повсякденна, побутова норма людських відносин його не тільки не задовольняє, але і обурює, викликає різкий протест. Звідси сильний моралізаторський пафос, велике бажання бути не таким як усі і прагнення навчити інших належному добродійному способу життя. При цьому моральність розглядається як релігійний, містичний обов'язок і одночасно як нагорода людині від Бога. Саме в моральній сфері життя встановлюються безпосередні, найбільш тісні та інтимні відносини людини і Абсолюту.

Мораль у Сковороди постає необхідним етапом містичного життя. Його кінцева мета – єднання людини з Богом, знаходиться за межами емпіричного світу. Вершина людського існування українським

філософом описується в символах «перетворення» і «воскресіння». Це суто містичні категорії. В них установлюється зв'язок людини з потойбічним світом, світом абсолютного і надприродного, розриваються зв'язки людини із світом реальним і вказується на можливість спасіння людини від світу. Моральність в цій системі цінностей, будучи феноменом нашого реального світу, тісно пов'язана з містичною перспективою життя людини. І якщо пафосом всієї філософії Сковороди являється заклик до Бога, то мораль є необхідна ланка в єднанні людини з Богом. Моральнісна досконалість, моральний катарсис, очищення від злих пристрастей визнаються обов'язковими умовами релігійно-містичного життя. Моральність розглядається як необхідна умова успішного виходу людини із світу до Бога.

Література:

1. Зеньковский В.В. История русской философии: В 2т.- Л.: «Эго», 1991. - т.1., ч.1.- 221с.

І.Б. Остащук

кандидат філологічних наук, доцент

Прикарпатський національний університет імені В.Стефаника

АКВАТИЧНА СИМВОЛІКА У ТВОРЧОСТІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ: БІБЛІЙНО-ХРИСТІЯНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Феномен творчості Г.Сковороди полягає в тому, що вона становить унікальний релігійно-філософський світ, який долає культурний континуум із виразним апелятивом – твори мандрівного автора мають бути не лише витонченою лектурою, але й повинні стати духовно-практичним освоєнням світу реципієнтів-нащадків. Г.Сковорода писав: “не будь, душа моя, из числа тѣх, кои вещество за точность почитают. Они не исповѣдуют естетства Божія. Отнимают силу и честь, бытіе и славу невещественному и Благому Духу, а вмѣсто его воздают мертвым и грубым стихіам” [1, т.2, с. 33]. Якраз символи поезії виражають силу, честь, буття й славу Нетлінному Духові. Предметом нашого дослідження є акватична символіка у творчості Г.Сковороди.

У біблійно-християнській традиції вода наділена двоякою функцією – джерела життя та вбивчої стихії. Амбівалентність символу води виразно прослідковується в художньо-філософській спадщині Г.Сковороди.

У 29-тій пісні море виступає деструктивною стихією, яка своєю невпорядкованою бурхливістю символізує демонічний неспокій, смуток темряви шеола, води смерті :

Чолнок мой бури вихр шатаєт ,
Се в бездну, се выспрь вергаєт!
Ах, нїсть мне днесь мира
И нїсть мнї навклира .
Се мя море пожираєт!

Тут бачимо алюзію до старозавітних текстів про згубні води, що мають знищити беззаконників через їхні гріхи : “Світло тобі потемніло, ти вже не бачиш, і повинь вод тебе вкриє” (Іов. 22 ,11).

Драматична семантика всепоглинаючих вод нерідко зустрічається і в філософській ліриці Івана Франка, наприклад, у романтичній баладі “Рибак серед моря”: “Розігралось Чорне море, Розігралося, мов звір, Темний воздух перун поре, Крутиться й бушує вир” [2,т.3, с.312].

У Г.Сковороди корабель символізує людину-мандрівника (homo viator) суєтним та небезпечним житейським морем. Зрештою, сам автор у примітках до 14-тої пісні пише: “Житіє наше єсть море, тїлишко – лоточка. Мысли єсть вїяння вїтров. Гавань єсть блаженство ”. Образ гавані виражає основну інтенцію усіх християн – вічний небесний спокій, спілкування з Богом; ототожнюється з Ісусом Христом, посмертним буттям, церквою:

О пристанище безбїдно,
Тихо , сладко , безнавїтно!
О Марїин сыне!
Ты буди едине
Кораблю моему брегем. (29-та пісня)

Син Божий не лише символізує гавань, але й виступає керманічем людської душі до споконвічного світла: “По волнам твой корабль шалїл, Се в корабль паки твой кормчїй сел. Он путь управит до небес, Преднося Христовых свїт словес. В нем весь духовный узриш плод, Как в чистовидных зеркалї водї” (26-та пісня).

В алегоричній поезії “Човне – брате ...” І.Франко акцентує на важливості цілеспрямованості життя, наповненості його сенсом, що допомагає здолати темні аспекти людської екзистенції:

Таж не все бурхливе море, тихее бува частїш .
Таж і в бурю не всі човни гинуть – тим ся ти потїш!
А хто знає, може, в бурю іменно спасешся ти?
Може , іменно тобі ся вдасть до цілі доплисти ! [2, т.1, с. 66].

Сковорода у своїй філософській ліриці подає також іншу семантику архетипного образу води, трактує її як очищальний, життєдайний первень буття, що в контексті сотеріології омиє серця людські (Єз.36, 19,24-27), позбавить спраги (Єр.31,9; Іс.49,10); в есхатологічній перспективі жива вода стане символом нескінченного блаженства вибраних : “Агнець , що на середині престола , пастиме їх і водитиме їх на живі джерела вод, і витре Бог усяку сльозу з очей їхніх” (Одрк. 7,17)

У Г. Сковороди читаємо:

Се силоамски воды! омый скверну от очес,
Омый всѣ членов роды, дабы возлетѣть до небес,
Ибо сердцем нечист не может Бога узрѣть,
И нельзя до сих мѣст земленному долетѣть [1, т.1, с. 61]

Через глибоку релігійну образність художній спадок Г. Сковороди стає неповторним молитовним досвідом спраглих людських душ у десакралізованому та спрофанованому космосі третього тисячоліття.

Література:

1. Сковорода Г.С. Повне зібрання творів : У 2-х т. – К., 1973
2. Франко І.Я. Зібрання творів : У 50-ти т. – К., 1976-1986.

В. А. Колганов

кандидат философских наук, доцент

Я. И. Коськина

Донецк

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНОГО БЫТИЯ СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЫ В СВЕТЕ ФИЛОСОФСКОЙ КОНЦЕПЦИИ Г. С. СКОВОРОДЫ

Наш выдающийся соотечественник Григорий Саввич Сковорода не нуждается в том, чтобы мы, его потомки, одобряли или критиковали созданное им богатое творческое наследие, основой которого является его философская концепция. Не зависимо от того, как мы оцениваем и интерпретируем это наследие, оно уже стало и навсегда останется составной частью украинской и мировой философской мысли.

В истории украинской философии нет, пожалуй, какого-либо другого философа, взгляды и идеи которого привлекали бы к ним столь пристальное и заинтересованное внимание такого огромного

числа философов-профессионалов, а так же разного рода дилетантов и просто любителей мудрости.

Причиной этого следует считать то, что философия Г. С. Сковороды отразила глубокие противоречия эпохи разложения феодально-крепостнической системы и формирование капиталистических отношений. Противоречивый характер положения, целей и идеалов тех социальных сил, интересы которых выражал и защищал Сковорода, неминуемо отразились в мировоззрении мыслителя.

В свою очередь, наличие противоречивых положений и теологических наслоений в теоретическом наследии Сковороды, а так же то обстоятельство, что во многих случаях его основные идеи изложены в символично-эмблематической форме, вели к разным, нередко противоположным оценкам общеполитической позиции Г. С. Сковороды. Этот аспект анализа философского наследия мыслителя нашел обстоятельное отражение в исследованиях украинских, российских и белорусских ученых, представляющих необычайно широкий спектр мировоззренческих, политических и идеологических направлений, проявивших себя в период с XVIII века и до настоящего времени. В качестве конкретного примера можно назвать доклад И. П. Головахи на научной конференции, посвященной 250-летию со дня рождения Г. С. Сковороды, в котором дается обстоятельный анализ как философии самого Сковороды, так и оценок его наследия в исследованиях заинтересованных авторов (сборник: «Академія наук Української РСР. Інститут філософії», матеріали про відзначення 250-річчя з дня народження Григорія Сковороди, доповідь І. П. Головахи).

Со времени жизнедеятельности Г. С. Сковороды и до сегодняшнего дня прошло много времени. Украинский народ, любящим сыном и защитником которого был мыслитель, прошел трагический и одновременно героический этап своей истории. Главным достижением его являлось создание суверенного, независимого государства.

Осознавая ответственность перед Богом, собственной совестью, предыдущими, нынешними и грядущими поколениями, руководствуясь «Актом провозглашения независимости Украины» от 24 августа 1991 года, одобренным 1 декабря 1991 года всенародным голосованием, Верховный Совет Украины принял Конституцию – основной Закон Украины, – открывший новые возможности дальнейшего прогрессивного развития в сфере экономики, социально-политической и духовной областях.

Однако в новых конкретно-исторических условиях перехода от постсоветской системы к рыночной капиталистической экономике и плюралистической либеральной демократии украинский народ столкнулся с проблемами, которые по своей глубинной сути были в свое время предметом философских размышлений Г. С. Сковороды. В их числе проблемы диспропорции доходов и пропасть между сверхбогатыми и неимущими, единство славянских народов, проблемы языка и православия в Украине. Но особо сложной проблемой стало разрушение духовно-нравственных основ личности и общества в целом.

Необходимость решения обозначенных проблем с новой силой актуализирует философские идеи Г. С. Сковороды, поставившего в центре своей философии человека, его реальные потребности и интересы.

Г. С. Сковорода и в области гносеологии исходил из необходимости вооружения человека средствами, которые обеспечивали бы его счастливую и разумную жизнь. С этой целью он отбрасывал схоластичное мудрствование, идею «божественного откровения», а так же распространенный в его время агностицизм, бесплодный скептицизм, априоризм, теорию «врожденных идей», платоновский анамнезис и т.п.

Таким образом, можно сделать некоторое обобщение, свидетельствующее о том, что объективное изучение и использование идейного наследия Г. С. Сковороды во всех его связях неопровержимо свидетельствует о глубоком подходе мыслителя к постановке и решению тех вопросов, которые имеют непосредственное отношение к проблеме взаимосвязи материи и сознания, природы и духа, к закономерностям познавательного процесса. Как выразитель интересов широких народных масс Г. С. Сковорода в центр своих философских построений поставил человека с его стремлением к свободе и счастью.

Литературы:

1. Иванько И. Сковорода Г. С. – Философская энциклопедия, т. 5. М., 1970.
2. Попов П. М., Шинкарук В. І. Сковорода Григорій Савич. – УРЕ, т. 13. К., 1963.
3. Табачников И. А. Григорий Сковорода. М., 1972.

А.И. Швырков

ассистент

Сумский государственный университет

ТЕОРИЯ ОРГАНОПРОЕКЦИИ И «БОЖЕСТВЕННАЯ ПРЕМУДРОСТЬ» Г.С. СКОВОРОДЫ

Понятие органопроекции является ключевым в философии техники Эрнста Каппа. Суть органопроекции по Каппу состоит в том, что «...человек неосознанно переносит форму, функции и отношения своей собственной физической структуры на работу своих рук» [цит. по 1, с. 369].

Капп использовал термин «органопроекция» как основной объяснительный термин для раскрытия сущности техники и считал, что «...наружность, форму и функцию всех типов человеческой техники необходимо рассматривать с точки зрения более или менее близкой аналогии с оригиналом и что даже само производство оказывается до некоторой степени аналогичным человеческому организму» [там же, с. 369].

Органопроекция может осуществляться бессознательно. Капп считал, что «бессознательное толкает к экстерииоризации в материальном мире, чтобы дать людям возможность отразить свою внутреннюю сущность» [там же, с. 398]. Он также считал, что «бессознательное у человека возвращается к сознательному через ту техническую работу, которая экстерииоризирует его и что таким образом техника «...является средством самопознания» [там же, с. 398].

Поскольку Капп не поясняет, какой именно смысл он связывает с термином «бессознательное», о том, что он имеет в виду, можно только догадываться по тому контексту, в котором он этот термин употребляет. Из контекста же следует, что когда человек создаёт тот или иной технический артефакт, в нём как бы присутствует некий неосознаваемый самим человеком деятель, деятель, руководящий действиями данного человека. Однако это, очевидно не так. Никакого неосознаваемого деятеля, стоящего за сознанием, никакого сознания за сознанием не существует. Субъект как таковой только один. И он не может быть бессознательным.

Попыткой преодолеть эти недостатки теории органопроекции можно рассматривать ту модификацию понятия органопроекции, которую осуществил П.А. Флоренский [2]. Суть её заключается в том, что органопроекция осуществляется не столько человеком самим по

себе, сколько неким *жизненным телообразующим началом посредством* человека. Сам человек оказывается творением этого начала. Понятно поэтому, что и человек и любые создаваемые им творения, должны быть в чём-то похожи – ведь и человек и эти механизмы суть творения одного и того же *начала*.

Однако еще до П.А. Флоренского схожие идеи сформулировал Г.С. Сковорода в своей «Начальной двери к христианскому добронравию». В главе 4 «О промысле, особенном для человека» он говорит о премудрости божьей. Премудрость эту он в частности рассматривает в качестве некоей модели, в соответствии с которой выстроен весь мир и человеческое общество. «Она весьма похожа на искуснейшую архитектурную симметрию или модель, которая ко всему материалу, нечувствительно простираясь, делает весь состав крепким и спокойным...» [3, с. 114]. В зависимости от того, насколько точно запечатлена божественная премудрость в творении, настолько оно совершенно. Насколько действия человека при создании того или иного творения соответствуют этой премудрости, настолько они добродетельны.

Література:

1. Хунинг А. Homo mensura: люди – это их техника – техника присуща человеку//Философия техники в ФРГ: Пер. с нем. и англ. – М: Прогресс, 1989. – С. 369-398.
2. Флоренский П.А. Органопроекция//Декоративное искусство СССР. – 1969. – №12. – С. 39-42.
3. Сковорода Г. Сочинения: В 2 т. – М.: Мысль, 1973, Т. 1.– 511 с.

Матвеев В.О.

кандидат філософських наук, доцент

ІЗІТу при Національному авіаційному університеті

ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЙНІ ПОГЛЯДИ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В АСПЕКТІ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ПОРІВНЯННІ З ВЕДИЧНОЮ ТРАДИЦІЄЮ

Григорій Савич Сковорода є одним з найвидатніших українських мислителів. Як відомо, до появи Тараса Шевченка на культурній арені, кожна свідома українська сім'я вважала за честь тримати на покутті його портрет. В підручниках з філософії та науковий публікаціях, як правило, вказується, що цей оригінально мислячий філософ спирався

не лише на християнське вчення, причому намагаючись його своєрідно переосмислити, але й, в першу чергу, на здобутки європейської філософської думки, зокрема на філософію Сократа. Це безперечно так, але можна зазначити, що видатні грецькі філософи такі як Фалес, Геракліт, Піфагор, Сократ, Платон та ін. перш ніж стати відомими у себе на батьківщині проводили довгі роки навчання в країнах Сходу, культурний розвиток яких на той час перевершував культуру Греції. Що ж стосується начебто сократівського принципу “пізнай самого себе”, то цей заклик: “Пізнай самого себе і ти пізнаєш весь світ і богів” був, як відомо, вибитий на фронтоні храму в Дельфах, куди полюблив навідуватися Сократ і являється основою індійської або ведичної філософії. В Бхагавад-гіті, Упанішадах та інших ведичних філософських творах підкреслюється, що людська сутність не зводиться до фізичного тіла, а є чистою свідомістю або душею, атмою. Атма або Атман якісно є тотожним Брахману, але поступається останньому кількісно, тому що знаходиться під владою фізичного тіла. Звільнити душу з-під влади матерії, досягти мокші практично є досягненням богореалізації, тому що тоді, як вважає ведична філософія, атма або людська душа може розкрити свої божественні атрибути: сат-чит-ананда (вічність, знання та блаженство). Для цього й застосовувалася йога, як практичний спосіб досягнення звільнення душі з-під влади матерії. До речі з шести даршан, тобто філософських шкіл лише одна з них матеріалістична система – чарвака-локаята не застосовувала йогу для пізнання вищих істин.

На наш погляд, можна провести відповідні паралелі між ведичною філософією і поглядами Г.Сковороди. Український філософ вважав, що мета людського життя – це “внутрішній світ” (тобто – чит – знання), “міцність душі” (сат – вічність) та “радість серця” (ананда – блаженство). Для більшості індійських шкіл зовнішній світ сприймається як ілюзія або майя. пастка, в яку попадають не розвинуті духовно люди, Г.Сковорода також розглядав причину людських страждань у “неправильному розумінні” суті речей. Він вважав, що зовнішній світ це – “швидкоплинна річка”, тому гонитва за його благами робить з людини раба. Уже в ранніх Упанішадах вказується на два способи пізнання: нижчий, що означає логічне мислення й вищий, що означає осягнення суті речей за допомогою пробудження містичної інтуїції. Сковорода також розглядає два шляхи життя: “світський” – згубний та “божий спасенний, праведний”. Нарешті сам спосіб мандрівного філософа, котрий він провів свої останні роки, а це практично чверть сто-

ліття, нагадує прийняття саньсяси, тобто періоду життя у відлюдництві, який приймав індійській брамін, коли вважав, що він виконав всі обов'язки домохазяїна. Приймавши саньсясу, що являлося неодмінним, четвертим завершальним етапом в житті браміна, останній ставав "парахамсою" – "вільно ширяючим лебедем" і подорожуючи від села до села, він проповідував своє вчення всім, хто звертався до нього за порадою. Так само жив і Г.Сковорода. Недарма на могилі українського мислителя було вибито: "Світ ловив мене, але не піймав".

Друга половина ХХ і початок ХХІ ст.ст. характеризуються інтенсивним обміном культур між Сходом та Заходом, особливо актуальною є система самореалізації особистості, тому переосмислення творчості Г.Сковороди через призму ведичної філософії може дати нове розуміння його творчості.

Сухачов С.Я.

*кандидат філософських наук, доцент
Житомирський державний університет*

МОРАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТЕОРІЇ «СРОДНОЇ ПРАЦІ» Г.С. СКОВОРОДИ

Провідною проблемою філософії Г.Сковороди є осмислення сутності людини, її щастя, змісту і результату життя, що виступає основою української національної ідеї.

Г.Сковорода засновує свою філософію на ідеях моральної автономії особи та справедливості. Ось чому ці погляди стали засадничими принципами розвитку суспільства, людини і втілилися в теорію "сродності", ґрунтуючись на яку український Сократ намагався відобразити своє оригінальне бачення нового суспільного ладу, покликаною зробити людей щасливими та досконалими. Відомо, що теорія «сродності» передбачає, щоб кожна людина займалася працею відповідно до природних уподобань та нахилів. Порівнюючи природний хід історії з роботою добре налагодженої машини, Г.Сковорода наголошує, що праця має бути не стільки вимушеною, як засіб для існування, скільки спорідненою, бажаною, тобто працею за покликанням[1;145], як визначальна сфера самоствердження особистості.

Тому велику кількість сторінок своїх творів Г.Сковорода присвячує обґрунтуванню того, що неспоріднена праця як вимушений

акт, не за покликанням не тільки не приносить особистості морального задоволення, а й завдає, в решті-решт, суспільству значної шкоди, бо "ранг носить может всяк, но дело действительно делает один тот, кто природный. Дело и без ранга дело, а ранг без дела ничто..."[2;349].

Разом з тим драматизм сучасної соціально-економічної, соціально-політичної ситуації в українському суспільстві полягає в тому, що сьогодні дискредитовані як соціалізм, так і ринкові відносини, внаслідок відсутності широкого прошарку працюючих власників, абсолютної бідності переважної частини українського соціуму. Тому влада має, заручившись підтримкою провідних політичних сил суспільства, на державному рівні розробити і якомога швидше втілити у життя ефективну програму боротьби з бідністю, різким майновим розшаруванням українського суспільства. Основою такої програми має стати ідея формування середнього класу, національного товаровиробника, конкурентноспроможної продукції, відтворення механізму мотивації праці шляхом її дієвого матеріального і морального стимулювання.

Зрозуміло, що лише на основі творчого, особистісного, пошукового ставлення до праці як до потреби можна успішно вирішити ті вкрай складні завдання реформування сучасного українського соціуму, результатом яких є утвердження громадянських структур та побудова правової, соціальної держави. Цілком закономірно, що все це всіляко узгоджується з переконаннями Г.Сковороди про те, що коли у країні люди будуть вільними і утвердиться принцип "сродної" праці, то в суспільстві запанують загальне братерство і справедливість.

Григорій Сковорода закликає всіх до праці, яка має бути основою прогресивного розвитку українського суспільства. При цьому в Україні існує проблема ефективного власника і саме цей факт заважає повноцінному існуванню українців у своїй країні. Разом з тим реальний власник має бути позбавлений крайнощів, негативних проявів як колективізму, так і індивідуалізму, які відкидають обов'язковість і пунктуальність, професіоналізм та майстерність, прагнення поліпшити своє матеріальне становище за допомогою напруженої високоефективної праці та передбачають заздрощі до сусіда, який чесно невинною працею самостверджує себе. Тому мають рацію дослідники, стверджуючи, що "...ми не повинні миритися з таким ганебним явищем, як бідність, з проявами індивідуалізму. Індивідуалізм — чи не одна з визначальних національних рис українців, яку можна спостерігати в минулій і сучасній історії... Ми зобов'язані виховувати в собі негативне ставлення до індивідуалізму і клановості"[3;14], які унемо-

жливлюють самореалізацію особистості саме в сфері праці і трудових відносин.

Література:

1. Кримський С. Філософ, якого «не спіймав світ»: Г.Сковорода // Україна Incognita / за ред. Л.Івшиної – К., 2002. – С.145-147.
2. Сковорода Г. Зібрання творів у 2-х т. – К., Наук. думка – 1961.
3. Панасюк Б. Основи ідеології суспільного життя // Економіка України. – 1999. – № 12. – С. 4-14.

Поліщук О.П.

кандидат філософських наук, доцент

Житомир

ФЕНОМЕН ХУДОЖНЬОГО МИСЛЕННЯ: БІОГРАФІЧНИЙ НАРИС Г.СКОВОРОДИ

Григорій Сковорода – знаменитий і самобутній український філософ, гордість нації. Вплив мислителя на філософську думку України, Білорусії, Росії ХІХ-ХХ століття не заперечний. Його творче і життєве кредо можна, либонь, якнайкраще охарактеризувати словами Блеза Паскаля: „У серця свої докази, яких не знає розум”.

Але що обумовило неординарність цієї величної постаті в українській філософії та історії української культури загалом, яка залишила помітний слід й в історії культури Європи? Творчу спадщину Сковороди вивчало чимало дослідників. Однак дещо потребує, на нашу думку, подальшого осмислення, а саме: особливості мислення філософа, що вплинули значною мірою на оригінальність його творчого доробку. І.Іваньо, досліджуючи біографію і творчу спадщину Сковороди, підкреслив: “Специфіка мислення Г.Сковороди значною мірою перебувала в залежності не лише від змісту філософських ідей, а й від форми і стилю, обраних ним. Тому його твори становлять інтерес як з погляду “чистого змісту”, так і з погляду їх літературної форми, в секретах якої чимала частка й секретів самого змісту.” [1,26]

Специфіка світосприймання та поєднання філософсько спрямованого логічно-дискурсивного мислення з художнім, – ось що визначає самобутність мислителя. Зрозуміти стиль його мислення важко, якщо не враховувати, що в його творах важливу функцію виконують емблеми і символи, які визначають специфіку його алегоризму. Що ж

могло вплинути на подібну своєрідність мислення Сковороди? Насамперед, вроджені художні нахили. Згадаймо, любов до музики. За переказами, улюбленим інструментом філософа була сопілка. І ще дечим обумовлювало його художнє мислення. Культура Середньовіччя, Ренесансу й Бароко тяжіла до алегоричності й символічності, що знаходило відображення в поезії, літературі, архітектурі, драматургії. У випадку Сковороди, індивідуальна специфіка мислення людини підсилювалась соціокультурним фактором. Хоча б тому, що в Києво-Могилянській академії шанували риторичку і поетику як рівнозначних складових у навчальному процесі. Сам Сковорода викладав поетику в Переяславській семінарії та Харківському колегіумі. Його обов'язком був не лише теоретичний виклад віршування, а й керівництво практичними вправами з поезії. І це необхідно враховувати.

Література:

1. Іваньо І.В. Григорій Сковорода //Сковорода Григорій. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи. – К., 1983.

Лозниця С.А.

кандидат філософських наук

Київ, Інститут філософії НАН України

УКРАЇНА В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ: СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТА СВІТОГЛЯДНІ ІДЕЇ XVIII ст.

Прикметною рисою інтелектуальної ситуації в Європі XVIII була настанова на раціоналістичне освоєння дійсності. Експериментальне дослідження природи, яке розпочалося ще у добу Відродження, у Новий час стало потужною силою, яка спрямовувала філософську думку, що призвело до зміни традиційної релігійної системи цінностей, яка тривалий час була мірилом істинного і хибного. Виникла нова суто світська система цінностей, яка почала визначати розвиток культури. У добу Просвітництва важливе місце стали посідати раціоналістичні цінності, що істотним чином позначилось не лише на науковому пізнанні та розумінні світоустрою, але і на концепції людини та суспільства.

В Україні цей період позначений такими важкими випробуваннями як поступовим знищенням державної автономії, обмеженням

прав селян і його цілковитим закріпаченням, ліквідацією прав і вільностей козацтва, зруйнування Запорізької Січі та ін. Відповідно до соціально-політичних процесів в Україні, українські просвітники зосередили свою увагу на боротьбу з існуючим ладом, наголошуючи на несправедливості феодально-кріпосницьких засад, як таких, що суперечать нормам права. Вольтер в “Історії Карла XII” (1731) складне становище України пов’язує з під’яремним статусом країни, яку намагаються поглинути держави-гегемони: “Україна завжди прагнула до свободи, але оточена Москвою, Туреччиною і Польщею, вона змушена була шукати собі протектора в одній з тих держав. Україна піддалася спочатку Польщі, яка поводитися з нею зовсім як з поневоленою країною, відтак піддалася Московитові, що уярмлював її неначе рабів, як це завше є звичаєм у Московитів” [1, 153].

Осмыслюючи Україну як приналежну до європейської культури, звернемо увагу на те, яким чином уможливилось засвоєння європейських культурно-історичних парадигм (античність, християнство, модерна доба) українською культурою і який внесок зробила наша культура у європейську культуру. Україна, чи радше, Київська Русь, із прийняттям християнства від Візантії, долучилася до елліністичної культури, для якої притаманне звернення до “внутрішньої людини” (неоплатонізм). Поряд з іншими джерелами, у Київській Русі вже у XIV столітті був здійснений переклад слов’янською мовою творів Псевдо-Діонісія Ареопагіта (“Корпус Ареопагітик”), концепції якого суттєво позначилися на формуванні християнізованого платонізму в цілому і українського неоплатонізму зокрема. Якщо західноєвропейська філософія окрім неоплатонізму значною мірою покладалася на аристотелівську традицію, що знайшла своє продовження у добі Відродження, то українська філософія, ґрунтуючись на містичному неоплатонізмі, сприяла появі культури бароко. Так, для ренесансного класицизму прикметною ознакою є тяжіння до раціоналізму та нормативізму у творчості, що у мистецтві знаходить своє вираження у простоті й чіткості прямих ліній, в той час як культура бароко пране до кривих ліній, що на противагу світу видимому мало б виражати духовне буття. Стиль руського, чи “козацького” бароко найбільшою мірою репрезентований у архітектурі. Хоча, на відміну від західноєвропейського бароко, в Україні стиль знаходив своє вираження у простіших формах, масштабність церковного будівництва, особливо за гетьманства Мазепи, свідчить про значущість цього культурного напрямку для України. Якщо в архітектурі стиль бароко відзначався декоративними

химерними прикрасами, то прикметною рисою стилю бароко в літературі є насиченість творів алегоризмами і антитезами. У цьому контексті слід відзначити творчість Григорія Сковороди, який часто вдавався до символічного висловлення тих чи інших переконань.

Символічний світ Г. Сковороди не тільки створює третій світ символів, але є засобом зв'язку двох інших світів: мікрокосмосу і макрокосмосу. Концепція людини як мікрокосмосу, що є складовою частиною макрокосмосу, притаманна багатьом мислителям доби Відродження, а також філософам Києво-Могилянської академії. Але Г. Сковорода вчення про два світи — макро і мікрокосмос доповнює ще одним світом — Біблією, яка є виявом надприродної реальності, що утворює символічний світ, через який уможлиблюється пізнання Бога. Думка про символ як засіб пізнання Бога співзвучна з переконаннями філософів-містиків. Новий час, як відомо, позначений духовною кризою в європейському суспільстві, породженої “зміщенням” центру Всесвіту, на що Г. Сковорода знаходить своє рішення пропонуючи замість концепції людини як центру макрокосмосу, погляд на людину як центр мікрокосмосу. На відміну від західноєвропейських філософів, які осмислювали людину насамперед як соціальну істоту, Г. Сковорода пропонує звернути увагу на внутрішній світ людини, і через самозаглиблення досягти зустрічі з Богом. Ця традиція бере свій початок у християнській етиці, з концепцією Богоподібності та енергійним злиттям людини з Богом.

У європейській культурі XVIII століття, поряд з все меншими зверненнями до містичної філософії, все більших обертів набуває раціоналізм, що мав значний вплив і на філософію України, зокрема Г. Сковороди. Наслідком раціоналізації у Європі, як прикметної ознаки просвітництва, є усталення настанови необмеженого панування над природою, що позначилося на раціоналізації міжлюдських стосунків і спонукало появі технократичного мислення, стало фундаментальною небезпекою для буття людини і призвело до пандемії маніпулятивних технологій.

Література:

1. Січинський В. Чужинці про Україну: вибір з описів подорожей по Україні та інших писань чужинців про Україну за десять століть. — К.: Довіра, 1992. — 257 с.

Переломова О.С.

кандидат філологічних наук, доцент

Сумський державний педагогічний університет

**ОБРАЗНЕ ВТІЛЕННЯ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ПРИНЦИПІВ У
ЛІТЕРАТУРНІЙ ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИ-
КІВ-ФІЛОСОФІВ Г.С. СКОВОРОДИ ТА І.Я. ФРАНКА**

1. Пошуки вищого сенсу життя для самого себе – духовна потреба морально розвиненої людської особистості (Г. Сковорода – «п'їснь 10-я» («Всякому городу нрав и права»), «Басня 27» («Пчела и Шершень»), «De Libertate»; І. Франко – «XV. Vivere memento» (із циклу «Осінні думи»), «Каменярі», «Пісня і праця»).
2. Спільні мотиви байок Г. Сковороди та циклів «Притчі» і «Легенди» І. Франка морально-повчального змісту.
3. Сміслові, екзистенційні та моральні аспекти любові у творчості І. Франка та епістоляріях Г. Сковороди (збірка «Зів'яле листя», листи до М. Ковалинського).
4. Розуміння щастя Г.Сковородою і І.Франком («п'їснь 21-я», «п'їснь 28-я», «Я згадую минулеє життя», «XXIX» (із циклу «Тюремні сонети»).
5. Образне осмислення одвічних категорії – життя і смерті (легенда про вічне життя І. Франка, «п'їснь 23-я», «п'їснь 30-я» Г. Сковороди).
6. Духовні заповіді українських мислителів Григорія Сковороди та Івана Франка в сучасному контексті формування моральнісного ставлення людини до світу.

Фаріон О.О.

аспірантка

Житомирський державний університет

ПРОФ. В.І. ШИНКАРУК ПРО ГУМАНІСТИЧНІ АСПЕКТИ СВІТОГЛЯДУ Г.С. СКОВОРОДИ

Світогляд видатного українського філософа-гуманіста і народно-го просвітителя Г.Сковороди важко відтворити й описати у традиційних філософських поняттях. Своєрідність світогляду Сковороди полягає в тому, що він породжений натхненням оригінального народного мислителя і є наслідком критичного переосмислення попередньої філософської культури, включаючи античну, середньовічну й нову (ренесансну і просвітницьку).

Г.Сковорода належить до тієї філософської традиції, в центрі якої перебуває людина. У філософії Сковороди глибоко оригінально поставлені проблеми, які й у наш час хвилюють людську думку. Питання про відношення матерії і духу, буття і свідомості не знімаються Сковородою, а органічно сполучаються з ученням про людину, а гносеологічні завдання змикаються з концепцією самопізнання.

Відомий український філософ В.І.Шинкарук справедливо стверджував, що нас не може не захоплювати постать Г.Сковороди, незвична його поведінка, послідовність в обстоюванні свого вчення, безкомпромісність натури, панування над обставинами власного життя. Однак невірною є позиція багатьох дослідників, згідно якої Сковорода належить до тих мислителів, спосіб життя яких перебуває у повній гармонії з їхнім вченням. На думку В.І.Шинкарука, в цьому є певна рація, але даної гармонії не слід перебільшувати, оскільки саме вчення Сковороди було суперечливим. Його гаряче прагнення знайти „гармонійну рівновагу” духу в умовах панування зла і несправедливості лишилося нездійсненою мрією.

Г.Сковорода творив в епоху Просвітництва, ідеологія якого зазнала своєрідної модифікації в Східній Європі, зокрема в Росії та в Україні. Будучи людиною високоосвіченою, він знав про основні зміни й досягнення в суспільному житті, науці, філософії та культурі взагалі. Крім того, Сковорода глибоко розумів негативну сторону тогочасного суспільства і розвитку його культури (у соціальному житті — посилення експлуатації селян і ліквідація козацтва; в галузі філософії — звільнення з-під влади теології, але водночас і перенесення на мо-

рально спустошену в умовах соціального відчуження людину механістичних закономірностей неживої природи).

Одночасно прогресивні тенденції середньовічної науки і філософії намагались повернути людині її відчужену духовну сутність, мали яскраво виражену гуманістичну спрямованість. Закономірно, що саме людина та проблема цінності її життя опинилися у центрі уваги і Г.Сковороди. Науку про людину та її щастя мислитель вважав головною, найважливішою з усіх наук. Важливо, що Г.Сковорода не заперечував ролі і значення наукових і технічних досягнень, але відзначав недостатність цього процесу самого по собі для людського щастя, вважаючи важливішою в цьому розумінні науку (саме науку) про умови і способи забезпечення щасливого життя, про людину і її щастя. На думку Сковороди, люди повинні пізнати самі себе, свої здібності і виробити відповідний своїй природі спосіб життя. Заклик пізнати самого себе набуває у Сковороди гуманістичного звучання. Смісл цього абстрактного гуманізму полягав у ствердженні права кожної людини на своє щастя відповідно до пізнаних у собі природних здібностей.

За В.І.Шинкаруком особливий інтерес становить сквородинська концепція «сродної» праці як справді людського способу життєдіяльності. Сковорода одим з перших серед філософів нового часу висунув ідею перетворення праці із засобу до життя в найпершу життєву потребу і найвищу насолоду («жизнь и дело есть то же»). Адже безпосереднім суб'єктивним виявом людського щастя Сковорода вважає «внутренній мир, сердечное веселіє, душевную крепость», а досягнути його можна лише слідуючи велінню своєї внутрішньої натури, пізнаного в собі бога. Після більш конкретного розгляду проблеми В.І.Шинкарук з'ясував, що цією внутрішньою натурою є „сродность” до певного виду праці, і додав, що у філософії Сковороди думка про визначальну роль „сродної” праці в забезпеченні щасливого життя вперше набула загального принципу розв'язання проблеми людського щастя і смислу людського буття.

Г.Сковорода відмовився від тих форм філософствування, які панували в добре знаних ним лекційних курсах з філософії, обравши форму вільного філософствування, що ґрунтувалася на органічному сполученні художнього світоспоглядання та раціонального мислення. На думку В.І.Шинкарука, Г.Сковорода вдався до широкого залучення матеріалів біблії, міфів, легенд, переказів, казок не через брак знань, а через те, що вони для нього виступають своєрідним засобом бачення

світу. Світобачення ж є важливою світоглядною категорією, яка разом зі світорозумінням та світосприйняттям (характерною особливістю світосприймання Сковороди є поєднання елементів філософського мислення з елементами емоційно-образного сприйняття світу) формує світовідношення. Остання ж категорія відображає загальний зміст об'єктивних зв'язків людини зі світом, різноманітних форм відношень до світу, фіксує сутнісну єдність, взаємо опосередкованість процесів освоєння й перетворення світу об'єктивної дійсності та формування світу людини, що включає все багатство особистісних світів. Важливо, що світовідношення є способом самовизначення, саморозвитку та самосвідомості людини, що характеризує її діалектичну єдність із зовнішнім світом.

Звертає нашу увагу В.І.Шинкарук і на наступну особливість: всі складові елементи світогляду Г.Сковороди опосередковуються його особистим досвідом, мають певне емоційне забарвлення і виступають певною персональною установкою, що регулює практичну і пізнавальну діяльність, виражає життєву позицію видатного мислителя XVIII ст.

Чаплінська О.В.

аспірантка

Житомирський державний університет

РЕФЛЕКСІЯ ФІЛОСОФІЇ Г.С. СКОВОРОДИ У ТВОРАХ УКРАЇНСЬКИХ НЕОРОМАНТИКІВ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.

Філософія Григорія Савича Сковороди є органічною складовою не тільки духовного буття українців, а й європейської філософської традиції, оскільки вона має багато спільного, зокрема, з вченням античних мислителів Сократа і Платона та німецьких містиків. У історії української культури важко знайти період, який би не зазнав впливу ідей цього філософа. Митці та діячі різних періодів звертаються до таких граней філософської системи Г.С. Сковороди, як вчення про внутрішній і зовнішній світи, настанови “пізнай себе”, ідеї “сродної праці”, апофеозу Світла та філософії серця.

Виятком, звичайно, не був і неоромантизм порубіжжя ХІХ – ХХ ст., який представлено творчим доробком Ольги Кобилянської та Лесі Українки. Оскільки у цей період українська нація перебувала у стані “нового проектування”, або, згідно з синергетичною парадиг-

мою, відбувалось посилення процесу національної, соціальної самоорганізації українського суспільства, тому зрозумілим видається звернення неоромантиків до філософської антропології українського мандрівного філософа. У кодуванні образу майбутнього українця письменниці-неоромантики намагаються згармонізувати взаємини людина – людина, людина – природа.

Нагального вирішення на рубежі XIX – XX ст. вимагала проблема гармонізації “внутрішнього” і “зовнішнього” світів людини. Українські неоромантики були переконані, що необхідно в першу чергу змінити ціннісні орієнтації особистості, оскільки вони є матрицею духовного вдосконалення, основою діалектики життєвого оптимізму. Слушними є міркування Т. Хорольської: “Умовою ж оптимізму є вміння людини бачити крізь усі “непогоди” добро, істину та красу світу, власне призначення у ньому. А щоб бути оптимістом та бачити істину світу, потрібно самому бути істинним, що передбачає та вимагає величезної внутрішньої роботи людини над собою” [1, 166]. Тобто висловлений Г. Сковородою погляд на активне самопізнання був підхоплений неоромантиками.

“Згідно з цим поглядом самопізнання закликає, діє, дає поштовх до визволення “внутрішньої людини”. Наслідки цієї дії окреслює Сковорода як перетворення людини, її воскресіння, або друге народження (“вдруге з висот народжений”) – наголошує Д. Козій [2, 34]. І єдино правильним дороговказом на шляху самопізнання та самовдосконалення є серце. Воно у трактуванні неоромантиків постає як джерело усього доброго і світлого. Жити необхідно, наголошують Леся Українка та Ольга Кобилянська, відповідно до вимог і принципів внутрішнього “Я”, тобто серця, що зумовлює повноту і цілісність людського буття.

Не менш актуальною видається і проблема взаємин людина – природа. Як відомо, Г. Сковорода одухотворював природу, вбачаючи у ній джерело духовного буття людини, джерело її унікальності та неповторності. Філософ уточнює, що використання природи повинно слугувати не для накопичення багатства, що врешті-решт зумовлює “втрату свого серця”, перевагу “скотської натури” в людині, а до задоволення природних потреб людини. Такі ж мотиви ми знаходимо у творах Ольги Кобилянської. До речі, у своїх щоденникових записах та листах вона відзначала, що черпала сили з рідної природи, з особливої атмосфери правічних лісів та величних гір. Ставлення неоромантиків до природи мало споглядальний характер. Вони слідом за Г. Сковородою стверджували, що єднання людини та природи – це

необхідна передумова її щастя та самовдосконалення. Природа у неоромантиків є джерелом та об'єктом естетичної насолоди, носієм прадавньої мудрості та добра.

Таким чином, сповідуючи філософські традиції Г. Сковороди, неоромантики акцентують увагу на необхідності самопізнання, розумінні серця як втілення світлого і божественного. Вагома роль у самопізнанні належить природі, оскільки у процесі споглядання людина долучається до життєдайних джерела мудрості та добра.

Література:

1. Хорольська Т. Свобода та мікрокосм особистості // Мінливі обрії свободи (До 70-річчя Ігоря Бичка) // Філософсько антропологічні студії' 2003. – К.: СтилоС, 2005. – С.161-169.
2. Козій Д. Нарцис у духовному світі Сковороди // Хроніка – 2000. Україна: філософський спадок століть. – 2000. – № 39 – 40. – С. 33 – 37.

Прудка В.П.

старший викладач

Запорізький державний медичний університет

СВОБОДА ОСОБИСТОСТІ ТА САМОПІЗНАННЯ В ФІЛОСОФСЬКІЙ КОНЦЕПЦІЇ Г.С. СКОВОРОДИ

Мандрівний спосіб життя Г. Сковороди зробив його не лише видатним філософом, але й психологом. В пошуках сенсу життя він створив своє вчення, де головним є самопізнання, розкриття людиною самої себе. Пізнати себе – важка справа. Людина вільна знайти та реалізувати сенс життя, навіть якщо її свобода помітно обмежена об'єктивними обставинами. Людина, як твердить Сковорода, не тремтячий раб, а „коваль свого щастя”, „шумливий бурхливий дух”. [1, 34].

Пізнати себе самого, відшукати себе самого і знайти в собі людину – одне і те ж. Все пізнати неможливо і не потрібно, так само, як і всі шляхи: необхідно пізнати свій єдиний, на який спрямовує людину сама природа. Метою вивчення людиною власної природи є самопізнання та вдосконалення за допомогою вправ природних нахилів. Його концепція самопізнання мала метою пізнання необхідного – природи, вбачаючи в цьому умову досягнення свободи через вільне прийняття власної ролі.

Єгипетські та грецькі міфи Сковорода вважає найбільш ранніми спробами самопізнання, на основі яких вироблялися правила практичної поведінки людей під керівництвом вищої природи. Ідея необхідності самопізнання дістає у Сковороди вираз у яскравих інтерпретаціях міфа про Наркіса. Сковорода твердить: „Наркісов образ благовестит сіє: „Узнай себя” [2, 265]. При цьому філософ висміє тих „буйних Наркісов”, які закохуються в зовнішню свою плоть, він закликає до пізнання в собі істинної людини, її серця, а не „тлінності” своєї.

На думку Сковороди, Біблія – це особливий світ символів, що має втаємничений, духовний, невидимий зміст. Вона для нього є важливим засобом пізнання сутності людини. Трактуючи Біблію як „богознання”, філософ відзначає, що, як „имеющий очи все видит, так чувствующий бога все разумеет и все имеет” [3, 85].

Шлях самопізнання – це шлях самовдосконалення, здобуття щастя і свободи людини. Не можна навчити любити свободу. Скільки не пояснюй рабу, яка вона прекрасна – він не зрозуміє. Людина має наповнитися свободою, щоб досягти „сродність” (за Сковородою) своєї душі з певним способом життя і загальнолюдськими цінностями. Людина тоді принесе найбільше користі людям, суспільству, коли повністю розкриє свої можливості за покликанням у своєму природному знанні і стані.

Література:

1. Сковорода Григорій. Твори: У 2 т. Т. – К, 1994.
2. Філософія Григорія Сковороди. – К., 1972.
3. Сковорода Григорій: дослідження, розвідки, матеріали. – К, 1992.

Черних Г. П.

аспірантка

Київ

ФІЛОСОФІЯ Г.С. СКОВОРОДИ У СВІТЛІ СУЧАСНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ

«Природа є першоджерельною всьому причиною та саморушійною пружиною»

Г. С. Сковорода

Органічно переосмислюючи досвід і знання попередників про творчість та життя славетного діяча науки, великого філософа і богослова Григорія Савича Сковороди спостерігається зародження *екологічного мислення та глибоке розуміння природи.*

«Наука про людину та її щастя – найважливіша з усіх наук» так вважав Г.С. Сковорода, чи не те саме нам потрібно зрозуміти в наш час екологічних катастроф? Щастя коли людина живе і нічого їй не загрожує, вона може працювати, розвиватися духовно та продовжувати свій рід.

Мандрівний учитель всього українського народу бажав щоб його філософічні погляди ширилися серед суспільства, бо справді казав людям нове слово, котре по-новому б мусило збудувати й їх життя. Саме таким словом є в наш час екологічні науки.

Ким є людина? Який зміст її життя? Які основні грані людської діяльності?

Ми бачимо, що філософ намагався сконструювати життєвий простір людини не тільки за допомогою раціонально визначених філософських понять, а й за допомогою того, з чим повсякденно має справу людина і що одночасно *має для неї вирішальне значення*. Тільки так людина буде сприймати небезпеку коли вона стосується саме її. [1]

“Пізнай себе” – шлях до пізнання – це не тільки раціональне досягнення людського життя, це насамперед переживання його. Мабуть, і тому Г.С. Сковорода прагнув самотності, бо найвищим щастям він бачив досягнення глибин власної душі. Г.С.Сковорода не прагнув самореалізації, він прагнув самовдосконалення.

На підставі такого розуміння щастя Г.С. Сковорода проповідував простоту життя, бідність (розумна достатність), вдоволення, яке випливає із спілкування людини з природою.

Людина має обрати собі заняття не тільки не шкідливе для суспільства, а й таке, яке приносить їй внутрішнє задоволення і душевний спокій.

«Є велика різниця між чоловіком і іншою твар'ю: тільки чоловік має вільну волю, а значить, і відповідальності за свої події» - людство має зрозуміти свою відповідальність за існуючий стан речей та спробувати змінити свою поведінку та ставлення до Природи. [2]

«Природа нескінченна в просторі, вічна в часі, невичерпна в своїх проявах, вона ніким не була створена, *ніколи не загине*» - це ряд сформульованих філософом положень про природу, але в наш час останнє вже знаходиться під сумнівом.

Своєю творчістю і життям Г.С. Сковорода продемонстрував можливість здійснення глибинних перетворень які зараз так необхідні людству.

Якими б фантастичними успіхами тішилося людство, настав час зрозуміти, що вони мало важать, коли на Землі немає порядку, коли існування життя на планеті опинилося під загрозою через екологічну ситуацію, котра вже близька до критичної й ініційована глобальними масштабами впливу самої людини на біосферу, неузгодженістю її повсякденної практичної діяльності із законами Природи й розвитку життя на Землі. [3]

Тож цілком природно, що на початку третього тисячоліття розпочався процес *екологізації свідомості людей*, озброєння їх екологічними знаннями. Це має забезпечити формування в кожній особистості екологічної етики, виховання екологічної культури. Зрештою людство повинне навчитися будувати свої взаємини з навколишнім світом із позиції поваги до Природи, до всього живого.

Антропологічні погляди привели мислителя до переконання, що людина – частина природи. Але що таке природа? Яке місце в ній займає суспільство та людина? Яким законам підпорядковується людина? Що таке духовне життя людини та в якому відношенні воно знаходиться до її тілесної природи, до її життя в суспільстві, до загальної системи миротворення?!

Література:

1. Філософія: Навчальний посібник / І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко, І. В. Бойченко, В. П. Розумний та ін.; За ред. І.Ф. Надольного. – К.: Вікар, 1997. – С.175-178.
2. Г. С. Сковорода «Розмова про істинне щастя»/ Пер. укр. мовою, прим. В. О. Шевчука. – Х.: Прапор, 2002.- 280с.
3. И. А. Табачников «Григорий Сковорода. М., Мысль, 1972. – 207с.

Т.А.Козинцева

доц. кафедри філософії

Сумський державний університет

ФИЛОСОФИЯ КАК ФИЛОСОФСТВОВАНИЕ

Каждая эпоха в развитии человеческого общества представляет собой определенное равновесие, вызванное с одной стороны, существованием мировоззренческой парадигмы, задающей базовый способ рефлексии, с другой – альтернативный. Творчество Г.С.Сковороды

скорее относится ко второму с одной стороны, потому что апеллирует к сердцу как источнику истинного знания о мире, с другой – знания о мире для него вторичны по отношению к знанию о человеке. Г.Сковорода возводит свою философию в жизненный принцип. Интеграция способа философствования и способа бытия рассматриваются философом как истинность существования. «Його мандрівничий посох і флейта – символи глибоко обміркованого рішення. І вони ж є необхідними атрибутами «веселія сердечного» - стрижневого поняття філософської антропології Сковороди» [1,66]. Утверждая основные принципы своей философской позиции, Г.Сковорода проверяет и закрепляет их своей собственной жизнью, не доводя при этом свою жизнь до жертвенной формулы, и не совершая над собой насилия, и здесь он ближе не к христианской, а к античной традиции.

Сковорода, осуществляя идею самопознания, стремится обрести личный покой и счастье. Он осуществляет свой выбор как свободный человек, идущий на зов не «внешнего, видимого, а внутреннего, невидимого», того, что заложено в нем самом, то есть от самого себя к самому себе. В притче «Убогий жаворонок» символически представлен «мир», который ловит людей в свои сети, заставляя срабатывать человеческое естество на уровне бессознательного, инстинктивного. Познание себя есть постоянная рефлексия над самим собой – невозможно спать пока продолжаются страдания Иисуса Христа, когда я погружен в духовный сон, я позволяю дьяволу играть собой. Я не свободен, поскольку ограничен миром и эта ограниченность меня устраивает, так как избавляет от ответственности. Однако иной путь требует от человека постоянного напряжения воли и смелости, отваги («куража»). Отсюда, собственно, и основной, неоднократно повторяемый призыв Сковороды к самопознанию, как попытка разбудить человеческое в человеке. «Познай самого себя» - означает познание человеком божественного в себе. «Истинным человеком есть сердце в человеке, глубокое же сердце и одному только богу познаваемое не что иное есть, как мыслей наших неограниченная бездна...» [2,138]. Как возможен переход к этому истинному, внутреннему? Через любовь к самому себе, а чтобы полюбить – необходимо знать, что есть источник этой любви, а, узнав, соединив истину и любовь – приходишь к красоте как совершенству божественного естества. Именно потому Сковорода доводит свою философию до философствования, до ее вершины и пафоса – до нравственности. Нравственное отношение необходимо предполагает видение в себе и в другом положительной бесконечно-

сти, и именно в осознании этой бесконечности как божественности, реализуемой через воление и происходит становление человека как личности. И только личность в состоянии поступать как свободно, так и нравственно. Таким образом, соединяются истина, красота и добро в своей абсолютной форме, что приводит человека к гармонии с миром и выражается через «веселие сердечное, кураж». При этом поступок, направляемый велением сердца, а не требованием «мира», не может быть трудным и должен приносить радость. Как древний античный бог Пан, радость жизни которого исходила из его естества, так и Сковорода, двигаясь со своим посохом навстречу своей «сродности», испытывает счастье, «веселие» и «кураж». Реализуя себя как «истинного человека», он куражится над «миром», который пытается поймать неутомимого философствующего странника и трудно понять является ли его философствование маской, которой он дурачит мир или способом явленности себя миру.

Литература:

1. Сигов К. Метафізика гри та «веселіє серця» Григорія Сковорода/Сучасність. – 1992. - №12- С.66-75
2. Сковорода Г. Стихотворения. Песни. Басни. Диалоги.-К, 1983

В.В. Опанасюк

ст. викладач

Сумський державний університет)

**ІСТИНА В ЛЮБОВІ:
ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ФІЛОСОФІЇ Г.С. СКОВОРОДИ**

Одним із перших кроків української філософії після проголошення незалежності України стало “нове прочитання” філософської спадщини Г.С. Сковороди. Поряд із живим зацікавленням, вічним пошуком та осмисленням істинної сутності та призначення Людини, спостерігалися й кон’юнктурні явища, як то світоглядна криза пострадянського суспільства, пошуки нової національної ідеології, доступність друкованих творів тощо.

Проблемою нашого часу є намагання частини наукової та політичної еліти пристосувати світоглядні ідеї “українського Сократа” до потреб “плоті”, приховати ницість власних помислів псевдовірою в Бога, істину, справедливість. У цьому зв’язку дуже зручним для “пе-

рефарбованих конструкторів людських душ” та суспільних ідеалів видається відкрите філософом особливе розуміння істин Святого Писання. Мету дослідження вбачаємо в пошуку неминущих практичних цінностей вчення Г.С. Сковороди.

“Люби – і роби, що хочеш”, – писав у період середньовіччя Тома Аквінський. “Любов... сама є Бог”, – у XVIII ст. стверджував Григорій Сковорода [1, с.25]. У цьому полягає квінтесенція практичної філософії мислителя.

Віра, надія й любов утримують людину в стані буття. Любов запалює серце до усвідомлення Божого слова та волі. “Закон Божий – це Боже в людині серце” [2, т.1, с.149]. Усі дороги сходяться в самій людині, хоч часом вона цього не усвідомлює, а душа неминуче повертається до “серця”. Одна у людини потреба – Бог, а не “тілесні необхідності”. Останні не приносять щастя. Бог і щастя поряд. Підпорядкування пристрастей волі Бога – то є істинне благо, духовне народження, розчинення в єдиному.

Пізнання Божої премудрості, осягнення Бога у своєму естві, приносить душевний спокій. Але внутрішня гармонія з самим собою не є різновидом атараксії чи квієтизму, до яких Сковорода ставився зневажливо [3, с.73]. Опанування власної волі, витіснення її волею Божою – важкий крок, без якого не може народитися справжня, нова, духовна людина. У розумінні Сковороди, така людина постає як діалектична єдність плоті і духу (“серця”). Витіснення однієї сторони відбувається за рахунок поглинання іншої, аж до повної ліквідації. Крайні позиції неминуче знищують тілесне (“тварне”). Божий промісел торкається всього живого, творить дійства на загальну користь. Мудрець не може бути зовсім безпристрасним, у його серці має панувати турбота. “Турбота – рух душі, а життя – це рух” [2, т.1, с.310].

Сковорода був щасливою людиною. Він зумів підпорядкувати своє життя Божому повелінню; “мір’ок”, сповнений пристрастей, не піймав його у свої тенета. Подорожуючи по світу, він займався “сродною працею” – проповідував свої ідеї, знайомив зі словом Божим, писав вірші. Найбільшою втіхою для нього були “розмови душі, яка мовчки веде бесіду сама з собою” про вічне, ніби бореться з тлінним і скороминущим.

Особливо почесно для філософа бути вчителем Євангельським. Сковорода писав, що відчуває “Богом писаний закон”, вбачає сутне в буквальному змісті Біблії [2, т.2, с.412]. “Найважливіше діло Боже є: одну безпутну душу оживотворити духом своїх заповідей, аніж із не-

буття створити нову земну кулю, поселену беззаконниками. Не той вірний государю, хто намагається вникнути в його таємниці, а хто волю його дбало виконує” [2, т.1, с.145].

Божественна любов має, на думку Сковороди, зовнішні вияви; “вони звуться церемонія, обряд чи образ благочестя”. Проте, без внутрішнього ядра вони є лише оболонка, лущиння від зерна, пустий горіх. Коли благочестя зникає, залишається лише оманливий тлін. Якщо обрядова дія спрямовує уяву та розум до пізнання істини, “веде серце наше до Святого Духа”, її значення безсумнівне. Проте великий гріх, коли церемонію справляє “найнещасніший нероба”, не обтяжений розмірковуваннями над власною сутністю та премудрістю Божою.

Під облудливою маскою лицемірства, на щире переконання Сковороди, приховується тлінність тілесних пристрастей. Вона – “безпутне бажання видимостей”, “морове в душі повітря”. А заздрість – найбільший гріх, що штовхає людину в прірву інших пристрастей та беззаконь [2, т.1, с.149]. Пристрасть протиставляється любові, яка приносить спокій і блаженство в душу людини. Пізнання премудрості Божої возвеличує людину, підносить духовно, робить шляхетною. Якщо ж за Божим зразком будується держава, то її політичне тіло стає “твердим, мирним і добробутним”, буде воно “раєм, небом, домом Божим”. Таким уявляється Г.С. Сковороді ідеал справедливого співжиття [2, т.1, с.143-144].

Таким чином, чільне місце в розмірковуваннях Г.Сковороди займає звернення до внутрішнього світу людини, її духовності. Мислитель зміг унікальним чином підняти на рівень найвищої цінності Людину, яка має Бога в серці, розмірковує над цілісністю світу, власної природи та своїм життєвим призначенням. Практичне значення його філософії лежить у площині моралі та моральності, політики та педагогіки.

Література:

1. Сковорода Г. Твори: У 2 т. – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – Т.1. – 640 с.
2. Сковорода Г. Твори: У 2 т. – К.: АТ «Обереги», 1994. – Т.1-2.
3. Войтюк А. Григорій Сковорода: «Я доповнюю цим історію, а не руйную» // Віче. – 2004. – №11. – С. 69-73.

И.В. Загряжский

преподаватель

Сумский государственный университет

К СРАВНЕНИЮ ПОНИМАНИЯ ПРИЗВАНИЯ У МАРТИНА ЛЮТЕРА И ИДЕИ "СРОДНОГО" ТРУДА У Г.С. СКОВОРОДЫ

Существует распространенное мнение о близости Сковороды и протестантского сектантства. Сама по себе эта тема весьма обширна, и одним из ее аспектов может быть сравнение понимания роли земного призвания человека у Мартина Лютера и у Григория Сковороды.

Как указывает М.Вебер, понятие "призвание" появляется в Западной светской литературе в результате Реформации. Для Мартина Лютера, который одним из первых начал его использовать, призвание – это прежде всего "выполнение долга в рамках мирской профессии" [1,67].

Для Лютера труд – одно из праведных дел, но его праведность – лишь следствие истинной веры. Поэтому сами праведные дела, и труд в их числе, не имеют собственной ценности, совершаются истинно верующим "сами собой" и не предполагают никакой награды. Человек "не нуждается в таких делах, которые сделали бы его праведным, или поддерживали бы в нем праведность; ... он должен совершать эти дела добровольно — с единственной целью — угодить Богу." [2] Вопрос о счастье в этом контексте для Лютера не стоит, он снят в его понимании истинной веры.

Г.Сковорода, пожалуй, первым в отечественной философской традиции специально обращается к проблеме осознания человеком собственного места в земной жизни, понимания смысла и ценности практической, профессиональной деятельности. Он подходит к пониманию "сродного труда" именно через поиск счастливого состояния человека. Если у Лютера наградой за реализацию призвания является осознание избранности, угодности Богу, то для Сковороды награда за "сродный" труд – счастье, поскольку он является не простым следствием истинной веры, а результатом деятельных усилий по поиску собственной внутренней сущности. С точки зрения Лютера для настоящего христианина не важно, нравится ли ему его профессия, ибо основы свободы в другом. Для Сковороды сама свобода состоит в стремлении к достижению соответствия естества человека и его дела, соответствия, приносящего радость.

В цілому, можна сказати, що позиція Лютера знаходиться в руслі Західноєвропейської схоластики; Сковорода ж розмішляє в дусі античної традиції.

Таким образом, хоча вихідний посыл розсуджень о мирському призванні у Лютера і у Сковороди близьок і вращається вкруг обосновання уміренності в земній житті, дус розсуджень у двох мислителів різний, і стремління напряму зв'язати філософію Сковороди з ідеологією сектантських рухів неоправданно.

Література:

1. Вебер М. Протестантська етика і дус капіталізму.- Івано-Франківськ: Іст-Вью, 2002.- С. 57
2. Лютер М. О свободі християнина. - www.krotov.info/library/l/luther/svoboda.html

В.П.Манженко

*ОКЗ «Літературно-меморіальний музей Г.С.Сковороди»,
с.Сковородинівка*

ЛИСТИ Г.С.СКОВОРОДИ ДО Я.ПРАВИЦЬКОГО

Неможливо проникнути в глибину філософських думок і почуттів Г.С.Сковороди, зрозуміти спосіб його життя, не дослідивши фундаментально його епістолярної спадщини.

Листи мислителя до Якова Правицького, священника в Бабаях під Харковом – безцінне джерело для вивчення періоду його життя з 1775 по 1794 р., а також ключ до розуміння його філософських творів.

Особа Правицького, цінність його для Сковороди як постійного зберігача і переписувача його творів, друга, посвяченого, поряд з Михайлом Ковалинським, в його найпотаємніші думки і почуття, творчі плани і здобутки. Характеристика, дана Правицькому ще як учневі Харківського колегіуму.

Доля цих листів, історія їх публікації, місцезнаходження, значення їх наукового дослідження. Думка І.І.Срезневського (сер.ХІХ ст.) про їх надзвичайну наукову цінність і необхідність їх пошуків і публікації в повному обсязі.

Оточення Правицького, ставлення філософа до цього оточення.

Відомості про фізичний і духовний стан мислителя у 1780-х рр., його мандри по Слобожанщині. Сковороді в цей час дошкуляє цілий

«букет» фізичних недуг, але дух його залишається високим і незламним.

Я.Правицький як ланка, що зв'язує мандрівного Сковороду з його улюбленцем М.Ковалинським.

Практична допомога Ковалинського та Правицького Сковороді. Крім листів, мислитель отримує від них книги, музичні інструменти, продукти, люльку, окуляри.

Ставлення Правицького до філософських творів Сковороди, страх перед його сміливими і «крамольними» думками.

Ставлення самого філософа до своїх творів як до улюблених дітей.

Проникнення з допомогою цих листів в творчу лабораторію мислителя. Він вказує необхідні умови для творчості: самотність, спокій, тепло, мандри.

Небажання друкувати і поширювати свої твори: «Обаче чрез невѣрныя руки – не! не! не!» [1, 370].

Мислитель повідомляє, що він досяг високого рівня духовної гармонії і християнської моральності: «я никому ни завиху; никого не ненавижу; всѣм друг и для моего сердца нет неприятеля во вселенной» [1, 360].

Надзвичайно свіжою, глибокою та оригінальною є його філософська інтерпретація свята: «Кая полза, аще на воздухѣ – не в сердцѣ – ведро и весна?» [1, 376]. Мовби свідченням наближення мислителя до Бога, до смислу свого життя є слова: «конец, цвѣт и плод жизни и трудов моих упокоение; и вся благая мнѣ – сердце чистое» [1, 376].

Література:

1. Сковорода Г. Повне зібрання творів. Т.2. К., 1973.

Д.М.Дудко

ОКЗ «Літературно-меморіальний музей Г.С.Сковороди»

с.Сковородинівка

СКОВОРОДИНСЬКИЙ ІДЕАЛ «СРОДНОЇ» ПРАЦІ І РЕАЛЬНІСТЬ СОЦІАЛІЗМУ

Ідеалом Г.С.Сковороди було суспільство вільних трудівників, де кожний зайнятий працею «сродною», за здібностями, а моральне задоволення від такої праці усуває гонитву за надмірними матеріальни-

ми благами; де всі види праці однаково шановані; де панує «нерівна всім рівність» [1, 435]. Як же здійснювався цей ідеал в реальному соціалістичному суспільстві, зокрема, радянському, де Скворода офіційно вшановувався?

Ліквідація неписьменності і безробіття, безплатна і обов'язкова середня освіта і безплатна вища, зростання рівня життя розширювали можливість працювати за покликанням. Сприяв цьому і сам моральний клімат суспільства: культ праці і її героїв (від академіків до буряківниць); працелюбність, ентузіазм, безкорисливість, скромність як головні чесноти; засудження «особистої нескромності» керівників; зневага до грошолобства, «речовізму», бездуховності, кар'єризму, дармоїдства. «Ганяться в званні за доходами есть неложный знак несродности» [1, 435].

До зрівняльного (карткового) розподілу вдавалися лише в роки воєн та соціальних криз. Прихильники «зрівняльного соціалізму» – троцькісти – були нещадно усунені. Засуджувалися, в дусі Сквороди, не великі доходи (трудові), а надмірне прагнення до них.

З другого боку, звужували можливість працювати за покликанням обмеження прав колишніх привілейованих верств, примусова регламентація міграції з села до міста, політичні репресії. Ці фактори поступово скорочувалися або зникали в міру зникнення ситуації «обложеної фортеці».

Важко назвати «сродною» працю в'язнів. Але дуже значну частину їх склали кримінальні злочинці, які зневажали труд. Проте багато в'язнів дійсно перевиховувалися і на волі знаходили себе в праці. Стара професійна злочинність поступово вимирає. Та натомість раковою пухлиною поширювалася мафія «тіньовиків». Саме звідси поповзла по суспільству засуджена ще Сквородою мораль «тетерваків»: культ грошей, зневага до чесної праці. Не сприяли «сродній» праці бюрократизм, корупція, невиправдана зрівнялівка в оплаті праці.

«Право на вибір професії, роду занять і роботи відповідно до покликання, здібностей, професійної підготовки, освіти та з урахуванням суспільних потреб» [2, ст.38] – ця формулювання констатувала не лише досягнені успіхи, але і неможливість надати роботу за «сродністю» всім членам суспільства. Соціальний попит тут далеко не завжди співпадає з пропозицією.

Реальне суспільство завжди буде гіршим за свою ідеальну модель, навіть розроблену генієм. Проте за умов реального соціалізму

можливості реалізації ідеалу «сродної» праці невпинно зростали, а не скорочувалися.

Література:

1. Сковорода Г. Повне зібрання творів. Т.1. К., 1973.
2. Конституція (основний закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки. К., 1982.

Кобяков О.М.

*кандидат технічних наук, доцент
Сумський державний університет*
УКРАЇНСЬКИЙ СОКРАТ

Сковорода радше не філософ, а релігійний мислитель. У ньому зосереджені дві стихії: глибока релігійна віра, що доходить до містичного осяяння, і незвична внутрішня свобода. Саме життя Г.Сковороди стало частиною його релігійно-містичного вчення. Спосіб життя мандруючого філософа був співзвучним його філософії. „Український Сократ”, наслідуючи своєму афінському попереднику, зосередив вістря своїх інтересів на людині, Звідси самопізнання, антропологія і етика – головні складові його вчення, вихідним пунктом якого є його християнська свідомість

Гносеологія Сковороди тісно пов'язана з молитовною зосередженістю і містичними переживаннями. „Весь світ спит”, - говорить мислитель, розуміючи, що світ має деяке сокровенне життя, що досягається лише релігійно.

Життя постає у подвійному виді, і це викликає відчуження від світу. Оскільки реальність буття різна на поверхні і в глибині (онтологічний дуалізм), то це відбивається на пізнанні: існує пізнання поверхневе, а є пізнання „у Бозі” (гносеологічний дуалізм). Від чуттєвого пізнання людина підноситься до пізнання духовного. « Если хочешь что-либо узнать в истине, усмотри сначала во плоти, то есть в наружности, и увидишь на ней следы Божии, обличающие безвестную и тайную премудрость» (Сковорода). Це вище пізнання дається через містичне осяяння; воно доступне лише тим, хто здатний відірватися від чуттєвості .

Зовнішня предметність світу лише презентує собою істинний світ, є символом останнього. Той, хто здатен розкрити смисл символу, „возноситься к высшей, господственной природе”.

Символічним є для мислителя і зміст його улюбленої книги. Сковорода свідомо уникає всіх земних і тілесних радощів, щоб повністю віддатися самоті і на самоті насолоджуватися „в пречистых объятиях краснейшей паче всех дочерей человеческих сей Божьей дщери”, Біблії. Існує, вчить він, три світи. Один величезний, нескінченний – макрокосм. Другий маленький, людський – мікркосм. І третій символічний – Біблія. Символи Біблії „открывают в нашем грубом практическом разуме второй разум, тонкий, созерцательный, окрыленный, глядящий чистым и светлым оком голубицы. Библия поэтому – вечнозеленеющее плодоносящее дерево. И плоды этого дерева – тайно образующие символы» (Сковорода).

У світі як символи всюди присутня подвійність. За зовнішнім приховується внутрішнє, що розкриває повноту істинного буття. Людина, яка не усвідомлює символічності чуттєвого, фізичного світу, любить „ідола” у своєму тілі, а не саме тіло. Але шлях пізнання світу починається з пізнання самого себе.

Корінь зла лежить не в світі, причина гріха чаїться у волі людини. Відтак моральне удосконалення і є боротьбою нашого серця, духовного начала у людині з чуттєвістю, з емпіричними його рухами. Успіх цієї боротьби залежить від того, чи вдасться людині відшукати саму себе. ”Какое мучение, - вигукує Сковорода, - трудиться в неспродном деле!”

Бути щасливим – це пізнати себе, свою природу. вибрати собі долю і відповідати тому роду діяльності, що тобі притаманний, існувати у повній згоді з загальним призначенням людини, включаючи добродійство і послуги. Бажання і ретельність у роботі, в будь-якій іншій діяльності неможливі без „природи”, тобто без природжених здатностей, які сприяють успіху. Природа – це „блаженный в человеке дух”. Цей дух формує в людині заклик щасливо прийняти на себе звання, коли не внаслідок капризу або за чужою порадою, а пізнавши саму себе, підкорившись духу, що живе в сокровенних глибинах ества, вона береться за справу і дотримується тієї посади, заради якої вона з’явилася на світ.

„Спорідненість” корисна і для людини, і для суспільства. В сто разів блаженніший пастух або свинопас, живучи у згоді з усією природою, ніж священник, який ображає Бога хулою. Добрим є той земле-

роб, котрий „за природою” орає землю. У самій живій природі, у тваринному світі „спорідненість” ніколи не порушується: хорти полюють за зайцем, а бджоли збирають мед.

„Спорідненість” інтуїтивна за природою. Людина співставляє свою універсальну обдарованість зі здатністю до якоїсь справи. Тоді і з житнім хлібом і водою не позаздриш царським палатам. Мати за мету діяльності одні лише доходи - вірна ознака „неспорідненості”. Особливо щасливою є людина, що поєднує „споріднену” собі посаду з „посадою” загальною – бути людиною. Адже спочатку потрібно відшукати у собі людину, а потім – діяльність. В цьому – сенс істинного життя.

Єдність „спорідненої” діяльності і загальнолюдського відкриває шлях до розуміння сенсу життя, місця людини в світі, до розбудови своєї долі, а у філософа - до осягнення не лише буття у світі, але його межі – смерті. Саме через „споріднену” діяльність людина повертається до самої себе в істинній своїй природі.

Література

1. Зеньковський В.В. История русской философии. Т. 1, Ростов-на-Дону: Феникс, 1999. – 544 с.
2. Сковорода Г. Літературні твори. - К.: Наукова думка, 1972, - 434 с.
3. Эрн В. Сковорода. Жизнь и учение. – Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2000 – 592 с.

Лавський В. Г.

кандидат філософських наук, доцент

Національний університету державної податкової служби України

СТОЇЦИЗМ Г.С.СКОВОРОДИ, ЯК ФОРМА СОЦІАЛЬНОГО ПРОТЕСТУ

Це не тільки могильна епітафія видатного українського мислителя Г.С. Сковороди, але й квінтесенція його філософії.

Багатогранна харизма особистості Г.Сковороди, проявилась в першу чергу в епатуючо-стоїчному способі його життя. Походження з простої української сім'ї, а також незвичайно загострене сумління і почуття вселенської відповідальності і Богу за долю простих і чесних людей, призводить до свідомого відречення від благ інтелігента того часу. Свідомо, з почуттям теоретично обґрунтованої відповідальності,

Г.Сковорода обирає шлях просвітника-самітника, категорично відмовившись від того, що здається йому втіленням диявольської несправедливості, невідповідного гідності людини, як “малого у великому”, “мікрокосму в макрокосму”.

“... Корень всем злам есть сребролюбие, отсюда выросли тяжбы, войны, отравы, убийства, воровские монеты, затеи, вражды, неудачи, печали, отчаяния, страстные пьянства, саморучные убийства”. (Сковорода Г. До Осипа Юрйовича (Сошальського). Т.2, с.402)

Розуміння Г.Сковородою зла виходить за межі конкретно-історичної дійсності, остання – тільки форма його; - природа зла космічно-субстанційна, як наслідок відхилення людини від свого Божого призначення. Коли ж він і називає носіями зла панство і поміщиків, то тільки тому, що саме через них як носіїв несправедливого багатства, найбільш виразно проявляється вселенське зло. Тому зміна форми власності, не усуває, і не може усунути зло. Щоб знищити зло необхідно знищити приватний інтерес і наслідки що з ним пов'язані. Тому українському мислителю органічно несприятливе оспівування приватного інтересу, який представники класу буржуазного просвітництва вважали рушієм людських вчинків. Сковорода не сприймає зведення людської сутності до своєкорисливих матеріальних інтересів, виступає проти усіх сил і факторів соціального відчуження.

На відміну від європейського просвітництва, гуманізм якого обґрунтовується в межах конкретно-історичного, соціально-економічного простору і відносин, Г.Сковорода етичну та екзистенційно-гуманістичну проблематику виводить з глибинних духовних і душевних потенцій світобудови.

Людина в філософському тлумаченні Г.Сковороди це – своєрідна копія космічного універсуму, з властивими їй Божественними якостями. Людина в філософії українського “самітника” – це вічна не обтяжена грубими матеріально-корисливими інтересами. У трактаті “потоп зміїний” Г.Сковорода викладає сутність своєї філософської системи, яка завершується словами: “Пізнавши людину, пізнаєш світ”.

“Багато в його світогляді є дивовижного, близького мені. Його біографія, мабуть, ще краще за його твори, але які гарні й твори”- з великим піднесенням підкреслював Л.М. Толстой.

Підкреслюючи, що макрокосм і мікрокосм по своїй духовній сутності тотожні, внутрішньо споріднені, Г. Сковорода обґрунтовує такий важливий принцип своєї філософії як «спорідненість (сродность) праці».

Необхідність праці зумовлена потребами людини до існування – накопичення і збагачення, а в кінцевому підсумку поневолення людей, - це рецидив людської цивілізації, відхилення від високого призначення людини в цьому світі.

Ідея спорідненої (сродної) праці має значно глибший філософський характер, ніж ідея «природної людини», з її «природним правом», теорією «розумного егоїзму» і т. п. Характер і призначення праці, як вона існує, принципово не влаштовує українського філософа, тому що не співпадає з його морально-гуманістичними ідеалами. Шлях до щастя Сковорода вбачає в «наслідуванні блаженній натурі», в піднесенні «бурхливого духу».

Г. Сковорода засуджує спосіб життя, пов'язаний з пануванням, з необхідністю «колінувати» перед сильними світу цього. «Я з голяками», - палко проголошує Г. Сковорода, - вказуючи де шукати пояснення його філософських міркувань та життєвих вчинків. Глибоко усвідомлюючи, що тільки власним життям, наближеним до аскетичного та просвітницькими проповідями можна протистояти цьому світові, Г. Сковорода постає як мудрий стоїк і пророк майбутньої Русі, Русі вільної, нової. «В Горній Русі бачу все нове: нових людей, нове творіння, нову славу».

Пафос його національного патріотизму ґрунтується на впевненості неповторності України, як носія самої високої духовності, яка органічно переплетена з християнськими добродіями.

На відміну від Петербурга або Москви соціальний клімат в Україні характеризується підвищеною духовністю. Мекка всього славянства – Печерська лавра – світила яскраво і далеко. І не лише Печерська, а й Почаївська лавра. Михайлівський золотоверхий, інші обителі Києва, Харкова, Одеси, Львова. То є світочі великої духовної сили. Та й українська духовна еліта, починаючи з Г. Сковороди й Івана Котляревського, не відокремлювала духовне світло («знання серця») від інтелектуального («знання голови», Див. Ю. Канигін, Шлях аріїв, Київ – «А. С. К.» - 2005, с.250).

«Знання серця», «філософія серця»), (це та квінтесенція могутнього етико-гуманістичного напрямку суспільної думки на Україні, який суттєво відрізняється від європейського. Г. Сковорода, маніфестуючи «філософію серця», не випадково пов'язував її з українським народом, «... Который идёт по коре планеты, насыщая её сознанием духа» (Тибетская рукопись «Чжуд-Ши XIII ст.»).

Без сумніву, Г. Сковорода як і багато інших мислителів того минулого, був знайомий з теорією походження українців від аріїв, він вважав, що «Київ, інші місця на Україні – це місця духовного зв'язку з космосом, місця Божої благодаті».

І, мабуть, як підсумок сказаного, приведемо рядки з віршу Г. Сковороди, які вказують на безмежну любов до України, свого народу:

“Пропадайте, думи трудні
І міста багатолюдні!
Я й на хлібові сухім
Житиму в раю таким.”

Бондар І.О.

Суми

ВПЛИВ АНТИЧНОЇ СПАДЩИНИ НА СИСТЕМУ ФІЛОСОФСЬКИХ ПОГЛЯДІВ СКОВОРОДИ Г. С. (НА ОСНОВІ ПОРІВНЯЛЬНОГО АНАЛІЗУ З ПОГЛЯДАМИ ЕПІКУРА, КІНІКІВ ТА СТОЇКІВ)

Дослідники творчості Сковороди Г.С. завжди пов'язували його ідейно-теоретичну спадщину з найрізноманітнішими філософськими традиціями Європи. Антична філософська думка репрезентована в його творах Фалесом, Гераклітом, Гомером, Демокрітом, Сократом, Платоном, Аристотелем, Епікуром, Плотіном, Плутархом, Цицероном, кініками, стоїками та ін. Відтворення деяких філософських думок античних авторів в працях Сковороди визначали Ерн В., Товкачевський А., Зеньковський В., Петров В., Сумцов М., Донцов Д., Чижевський Д. В кожному зі своїх творів Сковорода згадує велику кількість імен античних авторів, навіть цитує їх твори. Це свідчить про високий рівень ерудиції філософа, яка формувалась в роки його навчання в Києво-Могилянській академії. Врешті, знання європейських мов та навички перекладу філософських творів античності на тогочасну українську дозволили Сковороді виробити власний оригінальний літературний та філософський стиль, витриманий у дусі українського бароко.

Чи був Сковорода прихильником і послідовником Епікура? На цього відомого давньогрецького філософа Сковорода найчастіше посилається в своїх творах, що свідчить про високу оцінку ним філософії

Епікура; в своїх байках і прозі стає на його захист від наклепів церкви, а також від критики ворожих йому філософів. Дещо схожими є біографії філософів: в юнацькі роки Епікур багато подорожував та працював домашнім вчителем.

Найсуттєвішою відмінністю є матеріалізм та антиміфологізм Епікура, яки протистоїть неортодоксальній теології Сковороди. Утім, мабуть Сковорода схожий на Епікура тоді, коли заперечує буквальний сенс Біблії, виявляє негативне ставлення до офіційної релігії, обрядовості служителів церкви.

Для Епікура філософія є головним та основним засобом досягнення людиною за можливістю найбільш щасливого життя, а заняття філософією – шляхом до щастя, тобто саме філософія повинна навчити людей бути щасливими, але на відміну від богів вони можуть бути лише відносно щасливими, а для цього треба знати, чого слід уникати і чого досягати. Зрозуміти це не важко – достатньо подивитися на будь-яке живе творіння, яке намагається уникати страждань та досягти насолоди, допускаючи лише природні та необхідні потреби. Епікур також вчить, що людина повинна уникати таких негативних емоцій як ненависть, заздрість та презирство; всі люди мають однакові уявлення про справедливість, а вона полягає в корисності спілкування між ними. Сковорода зміг зробити із свого життя свою філософію, втілив філософію у своє життя як спосіб реалізації практичної дії щодо утвердження власних ідеалів. Для нього щастя належить до вічних і безплотних сутностей, стає можливим не десь і колись, а тут і тепер, скрізь і зараз. Хоча життєвим правилом Сковорода обирає людську радість, яка несе людині насолоду, при цьому він не відмовляється від цінностей, якщо ті не вимагають особливих матеріальних умов, часу або місця для свого здійснення, інакше вони є хибними, зазначає філософ. Філософію, чи “любомудріє”, Сковорода розцінює як життєвий дороговказ до щастя, освітлений словом Божим, і надає їй в житті людини виняткової ваги.

Епікур не заперечує необхідності пізнання природи, але фізика є лише основою для етики. Для нього душа є тілесною та складається з атомів, він не вірить у загробне життя душі. Сковорода також вірив, що пізнання людиною природи звільняє її від страху перед смертю.

Гносеологія Епікура абсолютизує сенсуалізм. Він вчить, що людина повинна уникати таких негативних емоцій як ненависть, заздрість та презирство. Всі люди мають однакові уявлення про справедливість, а вона полягає в корисності спілкування між ними. На думку

Сковороди, любов є одним із шляхів досягнення щастя, що виявляється в спорідненості душ і доброчесності.

Цілком природно приділити увагу зв'язку творчості українського мислителя з традиціями кініків. Основою філософії кініків, її найвищою цінністю - є свобода. Вони цінували її найбільше, заради неї терпіли і голод, і холод. Свобода та незалежність за будь-яку ціну! Філософія Сковороди – це філософія свободи. Вона передбачає можливість вибору способу діяльності, вибір соціального статусу і соціальних зв'язків.

Власне життя кініки будували відповідно своєї філософії (мінімізували потреби, зневажали насолоди, відмовлялися від власності і т. п.). Діоген, який обмеженням своїх фізичних потреб доходив до досконалості і вертався до природи, став типовим зразком для українського старця Сковороди, що так само поступав у своєму житті, бо спромігся дозволити собі “витримати” гармонічність поглядів та дій. Багато відомих (крилатих) висловів Сковороди нагадують Діогенові своєю прямою, свавільністю, деяким цинізмом, тому, що досить часто заперечують всілякі форми зовнішнього благочестя. Тому, мабуть, не буде перебільшенням назвати Сковороду “українським Діогеном”. Саме тому не викликає сумніву теза про масштабність філософської цінності як творів, так і особистості Сковороди, визначена майже в усіх дослідженнях, хоча на сьогодні більш повно вивчено, нажаль, саме його особу, а не думки.

Щастя складається з душевного спокою, радості та повноти життя. Спокій душі приносить справедливість. Бути справедливим – значить мати добрі діяння (за Діогеном Синопським); мати скромність – доньку мудрості (за Кратетом Фіванським). Люди нещасливі лише із-за власної нерозсудливості; душа повинна бути спокійною та веселою. Філософія є причиною духовного багатства, вона складається із зневаги до всіх звичних людських цінностей; займаючись нею, людина досягає такої висоти духу, що за ніщо вважає будь-які нагороди (за Кратетом). Практична філософія Сковороди, його етика – це проповідь щастя. Ця частина його філософського світогляду пов'язана з теоретичною філософією, але вона міцніше, ніж перша була зв'язана з життям. На думку Сковороди, філософія повинна служити справі самопізнання людини.

Стоїки також мали на Сковороду певний вплив. Стоїцизм об'єднував у собі матеріалізм та ідеалізм, атеїзм та теїзм, але більшу

увагу приділяв зовнішньому, а не внутрішньому світу людини, тоді як Скворода бачить близькість земного і небесного в людині і світі.

Етика стоїків спиралася на віру в провіщення і в розумний план космосу. Вони виховували в собі автаркію (самовладність), атараксію (безпристрасність) та апатію (байдужість). Найвище щастя людини полягає в гармонії її волі та волі бога як вселенського розуму. Щастя для Сквороди також полягає в спокої душі, досягне воно лише через Бога та самопізнання, тобто людині слід знайти образ Бога в своїй душі, таким чином сотворити себе, знайти в собі людину і тим самим знайти Бога. Для стоїків Бог – це діяльний, самотворчий та розумний космос; це вища розумна сила, яка все визначає, всім керує, все передбачає. Космологія – ключ до антропології стоїків, що ґрунтується на ідентичності людини та космосу. Душа людини є частиною космічної душі і тому вони мало займалися науками, а вірили в пророцтва, ворожіння, сновидіння і т. п. Антропологія Сквороди також подає основи містики в цілком відвертій формі при аналізі людської природи та буття, змісту Біблії.

Насолода для стоїків – нерозумне збудження себе тим, що є бажаним. Все живе прагне до самозбереження, якому задоволення несе найчастіше лише шкоду. Самозбереження ж неможливе без життя в повній згоді з природою, бо і природа, і людина співвідносяться як ціле і частина. Природа, як те, що наповнене богом, розумна, тому жити у згоді з природою означає жити у згоді з розумом.. Скворода також часто говорить про Бога та природу як про різні найменування одного й того ж самого. Але він вбачає головне призначення людини в її обожненні, тобто вчить про те, що її головним етичним завданням є спроба досягти рівня Отця, а отже, природа, людина, бог є єдиними.

Звісно, філософія Сквороди не виникла на пустому місці, а мала своїх попередників, яких важко встановити. Еклектична філософська система Сквороди дозволяє синтезувати в єдине різноманітні та суперечливі філософські школи в якості окремих елементів одного вчення те, що до того виступало непримиренним, а вищевказані факти доводять органічну належність видатного українського мислителя до загальноєвропейської традиції, з якою він був добре обізнаний.

Література:

1. Федів Ю.О., Мозгова Н.Г. Історія української філософії: Навчальний посібник. – К.: Україна, 2000.
2. Чанышев А.Н. Курс лекцій по древней и средневековой философии: Учеб. пособие для вузов. – М.: Высш. шк., 1991.

Вандышев В.Н. Філософія гуманізму Г.С. Сковороди в контексті європейської традиції.....	3
Гришин І.Я. Деякі стратегічні аспекти формування суспільства знань новаторського типу в контексті реалізації великого проекту «Григорій Сковорода – 300».....	6
Воронкова В.Г. Метафізичні виміри творчості Г.С. Сковороди.....	13
Жадько В.А. Якою є релігійність філософії Г.Сковороди?.....	16
Ушкалов Л.В. Про епістемологічні засади вивчення творчості Сковороди: статистичні методики.....	18
Пінчук Т.С. Г.С. Сковорода як виразник психологічної думки на Україні в XVIII ст.....	19
Вандышева-Ребро Н.В. «Информационная реальность» Г.С. Сковороды и современность.....	21
Гордієнко М.Г. Екзистенціальний плюралізм Григорія Сковороди як передумова досягнення людського щастя.....	23
Шрамко М.Г. Філософія і поезія соціальної справедливості (триумвірат Великого проекту).....	25
Білик О.М., Білик Я.М. Мандрівний спосіб життя Григорія Сковороди, традиції паломництва і сакральне.....	27
Лазарева Т.М. Про впровадження ідей Г.С. Сковороди у процес виховання дітей.....	28
Войтов В.В. Етико-правовий вимір філософії Г.С. Сковороди.....	29
Александрова О.С. Розуміння сутності людини в творчості Г.С. Сковороди в контексті філософського аналізу специфіки економічного розвитку сучасної України.....	30
Хмілевська І.С. Християнський антропологізм у творчості Г.С. Сковороди.....	31
Осипов А.О. Творчість Г.С. Сковороди та актуальні питання духовності.....	33
Чорноморденко І.В. Позанаукове знання і особливості філософії Григорія Сковороди.....	35
Цимбал О.Є. Релігійні та етичні ідеї Г.С. Сковороди.....	36
Остащук І.Б. Акваічна символіка у творчості Григорія Сковороди: біблійно-християнський контекст.....	37
Колганов В.А., Коськіна Я.И. Некоторые проблемы социального бытия современной Украины в свете философской концепции Г.С. Сковороды.....	39

Швырков А.И. Теория органопроекции и «божественная премудрость» Г.С. Сковороды	42
Матвеев В.О. Філософсько-релігійні погляди Григорія Сковороди в аспекті самореалізації особистості в порівнянні з ведичною традицією.....	43
Сухачов С.Я. Моральний потенціал теорії «сродної праці» Г.С. Сковороди.....	45
Поліщук О.П. Феномен художнього мислення: біографічний нарис Г.С. Сковороди.....	47
Лозниця С.А. Україна в контексті європейської культури: соціально-політичні та світоглядні ідеї XVIII ст.....	48
Переломова О.С. Образне втілення морально-етичних принципів у літературній творчості українських письменників-філософів Г.С. Сковороди та І.Я. Франка.....	51
Фаріон О.О. Проф. В.І. Шинкарук про гуманістичні аспекти світогляду Г.С. Сковороди.....	52
Чаплінська О.В. Рефлексія філософії Г.С. Сковороди у творах українських неоромантиків кінця XIX – початку XX ст.....	54
Прудка В.П. Свобода особистості та самопізнання в філософській концепції Г.С. Сковороди.....	56
Черних Г.П. Філософія Г.С. Сковороди у світлі сучасного екологічного мислення.....	57
Козинцева Т.А. Философия как философствование.....	59
Опанасюк В.В. Істина в любові: Практичне значення філософії Г.С. Сковороди.....	61
Загряжский И.В. К сравнению понимания призвания у Мартина Лютера и идеи "сродного" труда у Григория Сковороды.....	63
Манженко В.П. Листи Г.С. Сковороди до Я. Правицького.....	65
Дудко Д.М. Сковородинський ідеал «сродної» праці і реальність соціалізму.....	66
Кобяков О.М. Український Сократ.....	68
Лавський В.Г. Стоїцизм Г.С.Сковороди, як форма соціального протесту.....	70
Бондар І.О. Вплив античної спадщини на систему філософських поглядів Сковороди Г. С. (на основі порівняльного аналізу з поглядами Епікура, кініків та стоїків).....	73

Наукове видання

Морально-естетичні ідеї Г.С.Сковороди і сучасний світ

Збірник матеріалів Всеукраїнського симпозиуму

Відповідальний за випуск В.М.Вандишев

Комп'ютерне верстання В.М.Вандишева

Стиль та орфографія авторів збережені.

Підп. до друку 11.05.2006р.

Формат 60x84/16. Папір офс. Друк офс.

Ум.друк.арк. 4,72. Обл.-вид.арк. 4,65.

Тираж 55 прим. Зам № 339.

Видавництво СумДУ .Свідоцтво ДК №2365 від 08.12.20005р.

40007, м.Суми, вул. Р.-Корсакова, 2.

Друкарня СумДУ.40007,м.Суми,

вул.Р.-Корсакова,2.